

LAPSEN JA VANHEMMAN VALVOTUT TAPAAMISET

Noora Parri

Opinnäytetyö
Lokakuu 2015
Liiketalouden koulutusohjelma
Oikeudellinen asiantuntijuus

TIIVISTELMÄ

Tampereen ammattikorkeakoulu
Liiketalouden koulutusohjelma
Oikeudellinen asiantuntijuus

NOORA PARRI:

Lapsen ja vanhemman valvotut tapaamiset

Opinnäytetyö 46 sivua, joista liitteitä 1 sivu
Lokakuu 2015

Opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää, mitä lapsen ja vanhemman väliset valvotut tapaamiset ovat ja milloin niitä käytetään. Lisäksi opinnäytetyön tavoitteena oli kartoittaa, millaiset mahdollisuudet Pirkanmaan suurimmilla kunnilla on valvottujen tapaamisten järjestämiseen. Opinnäytetyön tilaajana oli Pirkanmaan käräjäoikeus. Tarkoituksena oli tehdä käräjäoikeudelle yhtenäinen tietopaketti valvotuista tapaamisista ja niiden järjestämisestä Pirkanmaan alueella.

Opinnäytetyössä käytettiin lainopillista ja empiiristä tutkimusmenetelmää. Lainopin avulla tarkasteltiin valvottujen tapaamisten määritelmiä ja edellytyksiä niiden käyttämiseen. Empiirisellä tutkimusmenetelmällä puolestaan selvitettiin, onko sosiaalihuoltolain uudistuksella ollut vaikutusta valvottujen tapaamisten järjestämiseen Pirkanmaan kunnissa ja millaiset resurssit kunnilla on tapaamisten järjestämiseen.

Valvotulla tapaamisella voi olla kolme eri muotoa: valvottu tapaaminen, tuettu tapaaminen ja lapsen valvottu vaihto. Oikeuslähteiden avulla selvitettiin, että jokaisella tapaa-
mismuodolla on eri tavoitteet ja niitä käytetään erilaisissa tilanteissa. Opinnäytetyössä tarkasteltiin myös valvottujen tapaamisten lainsäädännöllistä taustaa. Tämän osalta voitiin todeta, että uuden sosiaalihuoltolain voimaantulo 1.4.2015 on ollut merkittävä valvottuja tapaamisia koskeva uudistus. Lisäksi opinnäytetyössä tutkittiin valvottuja tapaamisia tarkemmin sekä tuomioistuimen että järjestävän tahon näkökulmasta.

Empiirisessä tutkimuksessa selvisi, että valvottujen tapaamisten järjestäminen on Pirkanmaan suurimmissa kunnissa suhteellisen hyvällä mallilla. Sosiaalihuoltolain uudistus ei monissa kunnissa ole aiheuttanut kovinkaan suuria muutoksia valvottujen tapaamisten toteuttamisessa. Kuntien kannattaisi kuitenkin panostaa enemmän tapaamisten järjestämiseen iltaisin ja viikonloppuisin.

Asiasanat: valvotut tapaamiset, tuetut tapaamiset, valvotut vaihdot, tapaamisoikeus

ABSTRACT

Tampereen ammattikorkeakoulu
Tampere University of Applied Sciences
Degree Programme in Business Administration
Legal Expertise

NOORA PARRI:
Supervised Visitation between a Parent and a Child

Bachelor's thesis 46 pages, appendices 1 page
October 2015

The objective of the thesis was to find out what a supervised visitation between a parent and a child is and when it can be used. Another objective was to survey how the biggest municipalities of Pirkanmaa organize the supervised visitations. The purpose was to gather information on supervised visitations in general. The thesis was commissioned by the District Court of Pirkanmaa.

The research methods were legal study and empirical study. The legal study was used to explain the definitions of supervised visitations and their conditions. Through the empirical method the thesis investigated if the reform of the Social Welfare Act has impacted on organizing supervised visitations and what kind of resources the municipalities have for arranging supervised visitations.

The supervised visitation appears in three forms: supervised visitation, supported visitation and supervised exchange of a child. Each of these forms is used in different situations. The study of the legislative background of supervised visitation revealed that the change in the Social Welfare Act has made a significant improvement in supervised visitations.

The result of the empirical study was that most of the biggest municipalities in Pirkanmaa manage to arrange supervised visitations quite well. The reform of the law has not caused considerable changes in arranging supervised visitations. However, it is recommended that the municipalities focus more on arranging supervised visitations in the evenings and at weekends.

Key words: supervised visitation, supported visitation, supervised exchange of a child, visiting right

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	6
2	VALVOTUT TAPAAMISET LAINSÄÄDÄNNÖSSÄ.....	8
2.1	Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta	8
2.1.1	Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus	8
2.1.2	Lapsen etu	10
2.2	Sosiaalihuoltolaki ja laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista	12
2.3	Lainsäädännön puuttumisesta aiheutuneet ongelmat.....	12
3	VALVOTTUJEN TAPAAMISTEN TAUSTAA	15
3.1	Valvonnan muodot ja tarkoitukset.....	15
3.2	Valvottujen tapaamisten kehitys	16
3.3	Valvotut tapaamiset yhteiskunnallisena ilmiönä	17
3.4	Lapsen etu valvotuissa tapaamisissa.....	19
3.5	Valvotut tapaamiset vai tapaamisoikeuden poistaminen?	20
4	VALVOTUT TAPAAMISET KÄYTÄNNÖSSÄ.....	22
4.1	Tuen ja valvonnan määrittämisestä	22
4.1.1	Milloin määrätään valvotut tapaamiset?	23
4.1.2	Milloin määrätään tuetut tapaamiset?	25
4.1.3	Milloin määrätään valvotut vaihdot?	27
4.2	Valvonnan kesto	27
4.3	Valvottujen tapaamisten järjestäminen	28
4.4	Valvoja.....	30
4.5	Tapaamisen keskeyttäminen	31
5	VALVOTUT TAPAAMISET PIRKANMAALLA.....	33
5.1	Tutkimuksen tausta ja tarkoitus	33
5.2	Tutkimusmenetelmä ja tutkimuksen toteutus	34
5.3	Tutkimuksen luotettavuus.....	35
5.4	Tutkimustulokset	36
6	POHDINTA.....	40
	LÄHTEET.....	43
	LIITTEET	46

LYHENTEET JA TERMIT

AsiakasmaksuL	laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista (3.8.1992/734)
Etävanhempi	vanhempi, jonka luona lapsi ei asu
HE	hallituksen esitys
KKO	korkein oikeus
KO	käräjäoikeus
LHL / (lapsen) huoltolaki	laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361)
Lähi­vanhempi	vanhempi, jonka luona lapsi asuu
OK	oikeudenkäymiskaari (1.1.1734/4)
SHL	sosiaalihuoltolaki (30.12.2014/1301)

1 JOHDANTO

Vanhempien eron jälkeen lapsen tapaamisoikeus voidaan toteuttaa monella eri tavalla. Perinteisen kaavan mukaan lapsi tapaa toista vanhempaansa joka toinen viikonloppu, kun taas laajimmillaan lapsi asuu vuoroviikoin molempien vanhempiansa luona. Aina lapsi ei kuitenkaan voi tavata vanhempaansa vapaasti milloin tahansa. Tällöin tapaamisia joudutaan rajoittamaan eri tavalla. Äärimmillään lapsi voi joutua tapaamaan vanhempaansa valvotusti kolmannen henkilön läsnä ollessa.

Tässä opinnäytetyössä tutkitaan valvottuja tapaamisia lapsen tapaamisoikeuden muotona. Valvotut tapaamiset ovat vielä suhteellisen uusi ilmiö, mutta vaatimukset niistä ovat jatkuvasti lisääntyneet. Vuonna 1986 Ensi- ja turvakotien liiton tapaamispaikoissa järjestettiin 120 tapaamista 51 perheelle, kun taas vuoden 2011 aikana kaikkiaan 1200 lasta tapasi toista vanhempaansa valvotusti yhteensä 4500 kertaa¹. Valvottuja tapaamisia voidaan käyttää myös lastensuojelussa, kun sijaishuollossa oleva lapsi tapaa biologisia vanhempiaan. Tässä työssä käsitellään valvottuja tapaamisia vain vanhempien erotilanteissa.

Idea opinnäytetyölle tuli työnantajaltani Pirkanmaan käräjäoikeudelta. Koska oma kiinnostukseni suuntautui perheoikeudellisiin asioihin, päätin tarttua aiheeseen. Aihe oli myös ajankohtainen, sillä 1.4.2015 voimaan tullut sosiaalihuoltolaki aiheutti muutoksia valvottujen tapaamisten järjestämisessä.

Opinnäytetyön tavoitteena on selvittää, mitä valvotut tapaamiset ovat ja milloin niitä käytetään. Tavoitteena on myös kartoittaa, millaiset mahdollisuudet Pirkanmaan suurimmilla kunnilla on valvottujen tapaamisten järjestämiseen. Tarkoituksena on tehdä Pirkanmaan käräjäoikeudelle yhtenäinen tietopaketti valvotuista tapaamisista ja niiden järjestämisestä Pirkanmaan alueella. Opinnäytetyö on pääosin lainopillinen, mutta valvottujen tapaamisten järjestämistä kunnissa selvitetään empiirisen tutkimusmenetelmän avulla. Lähteinä työssä on käytetty pääasiassa oikeuslähteitä, kuten lainsäädäntöä, lakien esitöitä ja oikeuskirjallisuutta, sekä yhden käräjätuomarin ja kahden Tampereen kaupungilla valvottuja tapaamisia järjestävän työntekijän haastatteluja.

¹ Kalavainen 2004, 15; HE 164/2014 vp, 86

Opinnäytetyön aluksi esitellään valvottujen tapaamisten lainsäädännöllistä perustaa. Kolmannessa luvussa tarkastellaan yleisesti valvottuja tapaamisia ja niihin liittyviä erityiskysymyksiä. Luvussa neljä tutkitaan valvottuja tapaamisia tarkemmin sekä tuomioistuimen että järjestävän tahon näkökulmasta. Tässä osiossa on käytetty lähteenä muun muassa Tampereen kaupungin työntekijöiden haastattelua, joten tarkastelu kohdistuu pääasiassa Tampereella järjestettäviin tapaamisiin. Työn lopussa viidennessä luvussa on esitelty empiirisen tutkimuksen toteutusta ja sen tuloksia. Viimeisessä luvussa kootaan vielä työn tulokset yhteen ja esitellään sen herättämiä ajatuksia.

2 VALVOTUT TAPAAMISET LAINSÄÄDÄNNÖSSÄ

2.1 Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa (LHL, 361/1983) tai sen esitöissä ei ole nimenomaista mainintaa valvotuista ja tuetuista tapaamisista tai valvotuista vaihdoista. Huoltolaissa säädetään kuitenkin muun muassa lapsen tapaamisoikeudesta, ja se on siten olennainen valvottujen tapaamisten taustalla vaikuttava laki. Seuraavaksi esitellään yleisesti huoltolaissa säänneltyä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta sekä niiden perustana olevaa lapsen edun käsitettä.

2.1.1 Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus

Lapsen huollon sisältö on määritelty lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 1 §:ssä. Sen mukaan huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huoltoon sisältyy myönteisten ja läheisten ihmissuhteiden turvaaminen erityisesti lapsen ja hänen vanhempiansa välillä. Lasta pitää hoitaa ja kasvattaa hyvin sekä hänelle tulee antaa ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellista valvontaa ja huolenpitoa. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus. Lapsen tulee saada osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä, eikä häntä saa kurittaa ruumiillisesti. Lisäksi lapsen itsenäistymistä tulee tukea ja edistää. (LHL 1 §)

Lapsen huoltajia ovat LHL 3.1 §:n mukaan hänen vanhempansa tai henkilöt, joille lapsen huolto on uskottu. Huoltajien on turvattava lapsen kehitys ja hyvinvointi siten kuin huoltolain 1 §:ssä säädetään ja heillä on oikeus päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta, asuinpaikasta sekä muista henkilökohtaisista asioista (LHL 4.1 §). Käytännössä huoltajan tehtävänä on huolehtia lapsen päivittäisistä asioista, joita ovat esimerkiksi ruoka, lepo, hoito ja valvonta. Lapsen kasvaessa myös huollon tarve muuttuu, ja sen vuoksi varttuneemman lapsen kohdalla tärkeämmäksi nousee esimerkiksi varsinainen kasvatus

ja koulunkäynnissä tukeminen. Huolto ja huoltajuus tarkoittavat siis ennen kaikkea vastuuta ja valtaa päättää lapsen henkilökohtaisista asioista.²

Mikäli molemmat vanhemmat ovat lapsensa huoltajia, tulee heidän yhdessä vastata lapsen huoltoon kuuluvista tehtävistä ja tehdä yhdessä lasta koskevat päätökset (LHL 5.1 §). Jos vanhemmat eivät asu yhdessä, vastaavat he lapsen arkielämän huollosta ja päätöksenteosta aina silloin, kun lapsi oleskelee heidän luonaan. Lapsen kannalta tärkeissä päätöksissä, esimerkiksi uskontokunnasta päättämisessä ja asuinpaikkakunnan vaihtamisessa, tarvitaan kuitenkin aina molempien vanhempien suostumus.³

Vanhemmat voivat sopia lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta. Kun sopimus on sosiaalilautakunnan vahvistama, se on täytäntöönpanokelpoinen samoin kuin tuomioistuimen antama lainvoimainen päätös (LHL 8.4 §). Mikäli vanhemmat eivät itse pääse yhteisymmärrykseen lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta, tuomioistuin voi antaa niistä ratkaisun (LHL 9.1 §). Tuomioistuin voi myös päättää, että lapsen huolto uskotaan vanhempien ohella tai sijasta yhdelle tai useammalle henkilölle (LHL 9.1 § 4 k.).

Lapsen tapaamisoikeudesta säädetään huoltolain 2 §:ssä. Sen mukaan tapaamisoikeuden tarkoituksena on turvata lapselle oikeus pitää yhteyttä ja tavata vanhempansa, jonka luona lapsi ei asu. Lain sanamuodosta ilmenee, että tapaamisoikeus on nimenomaan lapsen oikeus, ei vanhemman. Toisaalta tapaamisoikeus voidaan tietyllä tavalla katsoa myös vanhemman oikeudeksi. Euroopan ihmisoikeussopimuksen (63/1999) 8.1 artiklassa nimittäin säädetään perhe-elämän suojasta, josta on katsottu seuraavan myös vanhemmalle oikeus tavata lastaan⁴. Tapaamisoikeus vanhemman oikeutena ilmenee myös esimerkiksi siten, että vain tapaava vanhempi voi turvautua tapaamisten täytäntöönpanomenettelyyn. Sen sijaan lapsi itse, lapsen lähivanhempi tai sosiaalilautakuntaan ei voi vaatia tapaamisten täytäntöönpanoa.⁵ Lapsen etävanhempaa ei voi siten myöskään pakottaa tapaamaan lastaan, jos hän ei sitä itse tahdo.

Huoltolaki ei määrittele, millainen tapaamisoikeuden tulee olla. Käytännössä tapaamisoikeuden peruskaavaksi on muodostunut vahvistaa tapaamiset joka toinen viikonloppu

² Valjakka 2002, 69, 73

³ Gottberg 2013, 181

⁴ Peuralahti 2012, 28

⁵ Savolainen 1984, 117

perjantai-illasta sunnuntai-iltaan ja lisäksi vanhemman kesäloman aikana 2–4 viikkoa. Tapaamisratkaisuja ei kuitenkaan pidä tehdä kaavamaisesti, vaan niissä tulee aina huomioida lapsen yksilöllinen elämäntilanne, kuten lapsen ikä, kehitysvaihe ja aiempi yhteydenpito tapaavaan vanhempaan.⁶ Esimerkiksi pienelle lapselle tapaaminen kahden viikon välein voi olla liian harvoin, sillä hän ei vielä hahmota ajankulkua samoin kuin vanhempi lapsi⁷. Nykyään tapaamisoikeus räätälöidäänkin yhä useammin tapauskohtaisesti joko laajemmaksi tai suppeemmaksi verrattuna tavanomaiseen joka toinen viikonloppu tapahtuvaan tapaamiseen⁸.

Valvottujen ja tuettujen tapaamisten taustalla on lapsen huoltolain 2 §:n säännös lapsen oikeudesta pitää yhteyttä vanhempansa⁹. Vaikka laissa ei suoraan säädetäkään valvotuista tapaamisista, ovat tuomioistuimet kuitenkin määränneet niitä. Tämä puolestaan on perustunut LHL 9.3 §:ään, jonka mukaan tuomioistuimen on tapaamisoikeudesta päättäessään annettava tarkemmat määräykset tapaamisen ja luonapidon ehdoista. Oikeuskäytännössä on pidetty selvänä, että tapaamisen ehdoista määrääminen pitää sisällään myös mahdollisuuden määrätä tapaamiset valvotuiksi tai tuetuiksi¹⁰.

2.1.2 Lapsen etu

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 10.1 §:n mukaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia on ratkaistava ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti. Lapsen etu sitoo sekä tuomioistuinta että sosiaalilautakuntaa sen vahvistaessa vanhempien sopimusta (LHL 8.3 § ja 9.4 §).

Lapsen edun huomioiminen ei rajoitu vain huoltoriitoihin, vaan sillä on myös laajempi merkitys. Valjakan mukaan lapsen etu on ensisijaisena tavoitteena kaikessa lapsiin kohdistuvassa toiminnassa ja päätöksenteossa¹¹. Myös kansainväliset säännökset velvoittavat huomioimaan lapsen edun. Esimerkiksi YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen 3 artiklan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelinten toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti

⁶ Aaltonen 2009, 79–80

⁷ Valjakka 2002, 87

⁸ Valkama & Lasola 2008, 27

⁹ Koulu 2013, 133

¹⁰ Antila & Kõlhi 2006, 14

¹¹ Valjakka 2002, 53

otettava huomioon lapsen etu. Hakalehto-Wainio kuitenkin huomauttaa, että pelkkä lapsen edun huomioon ottaminen ei ole riittävää, vaan lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan lapsen edun tulee olla ensisijainen ratkaisuperuste¹². Lisäksi lapsen etu ei sido ainoastaan viranomaisia, vaan myös lapsen huoltajien on toimittava lapsen edun mukaisesti¹³.

Vaikka lapsen etu onkin keskeisin ratkaisuperuste lapsia koskevista asioista päätettäessä, ei sille ole olemassa yksiselitteistä määritelmää. Valjakka määrittelee lapsen edun perus- ja ihmisoikeuksien avulla. Hänen mukaansa perus- ja ihmisoikeudet muodostavat lapsen edun käsitteelle ydinsisällön, joka ei voi vaihdella tapauskohtaisesti.¹⁴

Lapsen edun käsitteelle voidaan hakea määritelmää myös lapsen huoltolain 1 §:stä, jossa esitetään huollon tavoitteet. Ratkaisun, joka vastaa parhaiten huollon tavoitteita, voidaan katsoa olevan lapsen edun mukainen.¹⁵ Lapsen etua arvioitaessa joudutaan kuitenkin usein tekemään punnintaa eri vaihtoehtojen välillä, eikä laki anna vastausta siihen, mikä vaihtoehto olisi lapsen kannalta paras. LHL 1 §:ssä on lueteltu useita eri tavoitteita, mutta se ei kerro, mikä niistä on tärkein, jos joudutaan valitsemaan kahden vaihtoehdon väliltä. LHL 1 §:stä saakin apua vain tietyissä yksinkertaisissa tapauksissa. Lapsen etua joudutaan aina arvioimaan tapauskohtaisesti, ja viime kädessä ratkaisu jää yksittäisen päätöksentekijän arvomaailman varaan.¹⁶

Huoltolaki sitoo lapsen edun käsitteen tulevaisuuteen. LHL 10.1 §:n mukaan lapsen edun mukaista ratkaisua arvioitaessa on kiinnitettävä erityisesti huomiota siihen, miten huolto ja tapaamisoikeus toteutuvat vastaisuudessa. Päätöksenteon yhteydessä joudutaan siis tekemään myös ennuste siitä, mitä kukin ratkaisuvaihtoehto aiheuttaa lapselle tulevaisuudessa. Ennuste jää kuitenkin väistämättä epäluotettavaksi olettamaksi, sillä edes käyttäytymistieteiden avulla ei voida luotettavasti määritellä yksittäistapausta koskevaa kehitysenustetta.¹⁷

¹² Hakalehto-Wainio 2013, 32. Sopimuksen englanninkielisen version mukaan ”the best interests of the child shall be a primary consideration”.

¹³ Savolainen 1984, 16

¹⁴ Valjakka 2002, 54

¹⁵ Santaharju 2008, 20

¹⁶ Savolainen 1984, 79–85

¹⁷ Savolainen 1984, 80

2.2 Sosiaalihuoltolaki ja laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista

Yksi tärkeä valvottuja tapaamisia koskeva lainsäädännöllinen muutos oli sosiaalihuoltolain uudistus. Pääosin 1.4.2015 voimaan tulleella sosiaalihuoltolailla (SHL, 1301/2014) valvottujen ja tuettujen tapaamisten sekä valvottujen vaihtojen järjestäminen säädettiin kuntien velvollisuudeksi. Muutoksen arvioitiin parantavan lasten ja muualla asuvien vanhempien mahdollisuuksia tapaamisiin¹⁸.

Sosiaalihuoltolain uudistuksen yhteydessä lapsen ja vanhemman väliset valvotut ja tuetut tapaamiset sekä valvotut vaihdot määriteltiin maksuttomiksi sosiaalipalveluiksi (laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista 734/1992 4 §). Sosiaalihuoltolain esitöiden mukaan palvelun maksuttomuus on lapsen edun mukaista, se turvaa tapaamisten toteutumista ja edesauttaa sopimusten ja päätösten noudattamista ilman maksuista johtuvaa riitelyä¹⁹.

2.3 Lainsäädännön puuttumisesta aiheutuneet ongelmat

Ennen sosiaalihuoltolain uudistusta valvotuista tapaamisista ei säädetty missään laissa. Siitä huolimatta ne ovat esiintyneet tuomioistuinten ratkaisussa jo pitkään²⁰. Lainsäädännön puuttuminen on kuitenkin aiheuttanut ongelmia niin tuomioistuinten, lasten kuin perus- ja ihmisoikeuksienkin kannalta.

Lainsäädännön puuttumisen vuoksi tuomioistuinten ongelmana oli, kenet se määrää valvomaan tapaamisia. Koska valvotut tapaamiset eivät perustuneet mihinkään lakiin, ei tuomioistuin myöskään voinut velvoittaa mitään tahoa järjestämään niitä.²¹ Käytännössä näin kuitenkin tehtiin, ja tuomioistuimet saattoivat määrätä esimerkiksi sosiaalilautakuntia huolehtimaan tapaamisten valvonnasta, vaikkei niillä ollut siihen lakisääteistä velvollisuutta²².

¹⁸ HE 164/2014 vp, 90

¹⁹ HE 164/2014 vp, 155

²⁰ Aaltonen 2009, 114

²¹ Aaltonen 2004, 72

²² Antila & Köhli 2006, 16

Vaikka mikään laki ei velvoittanutkaan valvottujen tapaamisten järjestämiseen, monet kunnat huolehtivat tapaamisten valvonnasta sosiaalihuoltolain (710/1982) 17 §:n 4 momentin (607/1991) mukaisena muuna tarpeellisena sosiaalipalveluna, jota kunta voi halutessaan järjestää. Ongelmana kuitenkin oli, ettei kaikissa kunnissa järjestetty valvottuja tapaamisia, ja siten mahdollisuus niihin riippui täysin lapsen asuinpaikkakunnasta. Myös käytännöt valvonnan aiheuttamien kustannusten korvaamisessa vaihtelivat paikkakunnittain.²³ Lapset olivat siis hyvin eriarvoisessa asemassa riippuen siitä, millä paikkakunnalla he sattuiivat asumaan.

Pitkään vallinnut sääntelemätön tilanne oli ongelmallinen myös perus- ja ihmisoikeuksien kannalta. Perustuslain 19.3 §:n mukaan julkisen vallan on tuettava perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu. Lapsen hyvinvointi käsittää lain esitöiden mukaan mm. suojan väkivaltaa ja hyväksikäyttöä vastaan. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklassa puolestaan säädetään perhe-elämän suojasta. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on ratkaisukäytännössään katsonut, että 8 artikla velvoittaa viranomaiset myös positiivisiin toimenpiteisiin yksilön oikeuksien turvaamiseksi. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on myös todennut, että lapsen tapaamisoikeus kuuluu 8 artiklan tarkoittamaan perhe-elämään ja että viranomaisten tulee ryhtyä kaikkiin toimenpiteisiin tapaamisoikeuden toteuttamiseksi.²⁴

Korkein oikeus otti vuonna 2005 kantaa valvottuihin tapaamisiin. Tapauksessa lapsen etävanhemmalla oli päihdeongelma eikä hän ollut koskaan hoitanut 3-vuotiasta lastaan yksin. Kahden kunnan sosiaalilautakunnat esittivät selvityksissään tapaamisten toteuttamista valvottuna. Lapsen kotipaikkakunnan sosiaalitoimi oli kuitenkin ilmoittanut, ettei se järjestä valvottuja tapaamisia. Sekä käräjäoikeus että hovioikeus hylkäsivät hakemuksen, koska tapaamisia ei ollut mahdollista järjestää lapsen edun mukaisella tavalla valvottuna. Korkein oikeus katsoi ratkaisussaan, ettei tapaamisoikeutta voi evätä pelkästään sen vuoksi, että lapsen vanhempi kieltäytyy myötävaikuttamasta tapaamisten edellyttämiin järjestelyihin tai että sosiaalitoimi ei pysty järjestämään tarvittavaa valvontaa. Korkein oikeus kumosi hovioikeuden ja käräjäoikeuden ratkaisut ja vahvisti, että tapaamiset toteutetaan lähivanhemman tai lapsen asuinpaikkakunnan sosiaaliviran-

²³ Antila & Kölhi 2006, 14–16

²⁴ Antila & Kölhi 2006, 17

omaisen osoittamassa paikassa ja valvojana toimii lähivanhemman tai sosiaaliviranomaisen hyväksymä henkilö.²⁵

Korkeimman oikeuden päätös ei ratkaissut valvottuihin tapaamisiin liittyviä ongelmia. Käytännössä ratkaisu merkitsi sitä, että vastuu valvonnan järjestämisestä jäi yksin lapsen kanssa asuvalle vanhemmalle. Lähivanhemmalla ei kuitenkaan aina ole tosiasiallisia mahdollisuuksia järjestää valvontaa, jos sellaisia palveluja ei ole saatavilla. Päätöstä ei siten myöskään olisi voitu panna täytäntöön, sillä sosiaaliviranomaistakaan ei voi sakon uhalla velvoittaa järjestämään valvontaa.²⁶

²⁵ KKO 2005:138

²⁶ Antila & Kølhi 2006, 17; Kangas 2006

3 VALVOTTUJEN TAPAAMISTEN TAUSTAA

3.1 Valvonnan muodot ja tarkoitukset

Valvotun tapaamisen määritelmät on kirjattu sosiaalihuoltolakiin. Lain esitöiden mukaan valvotulla tapaamisella voi olla kolme eri muotoa: valvottu tapaaminen, tuettu tapaaminen ja lapsen valvottu vaihto²⁷.

Valvottu ja tuettu tapaaminen

Valvottu tapaaminen tarkoittaa sosiaalihuoltolain 27.2 §:n mukaan sitä, että tapaamisen valvoja on koko tapaamisen ajan näkö- ja kuuloyhteydessä lapseen ja vanhempaan. Valvottu tapaaminen edellyttää valvojalta jatkuvaa läsnäoloa ja tapaamisen seuranta²⁸.

Tuetussa tapaamisessa valvoja on käytettävissä tapaamisen ajan (SHL 27.2 §). Valvojan ei tarvitse olla koko ajan samassa tilassa lapsen ja vanhemman kanssa, vaan riittää, että hän on tarvittaessa saatavilla. Tuetussa tapaamisessa valvoja pitää huolen tapaamisen alkamisesta ja päättymisestä sekä seuraa tilanteen etenemistä.²⁹ Lapsen ja vanhemman keskusteluja ei seurata niin tiiviisti kuin valvotussa tapaamisessa, mutta tarvittaessa valvoja voi puuttua puheisiin³⁰.

Valvotut ja tuetut tapaamiset eroavat toisistaan tavoitteidensa osalta. Tuettujen tapaamisten tarkoituksena on tukea lapsen ja vanhemman välistä hoivasuhdetta ja vähitellen laajentaa tapaamisia. Sen sijaan valvotuissa tapaamisissa pyritään ensisijaisesti varmistamaan lapsen turvallisuus. Toisaalta koska sekä valvotut että tuetut tapaamiset on yleensä tarkoitettu väliaikaiseksi ratkaisuksi, voidaan myös valvottujen tapaamisten tavoitteena nähdä lapsen ja vanhemman välisen hoivasuhteen kehittäminen.³¹

Valvottu vaihto

Valvotussa vaihdossa valvoja huolehtii, että lapsi siirtyy vanhemmalta toiselle sopimuksen tai päätöksen mukaisesti (SHL 27.2 §). Valvotulla vaihdolla pyritään varmistamaan,

²⁷ HE 164/2014 vp, 119

²⁸ Aaltonen 2009, 117

²⁹ Aaltonen 2009, 117

³⁰ Karhuvaara, Kaitue & Ruuhilahti 2013, 43

³¹ Koulu 2013, 150–151

ettei lapsi joudu vanhempien ristiriitojen keskelle. Tarvittaessa vaihto voidaan toteuttaa ilman, että vanhemmat kohtaavat toisiaan.³²

Valvottujen vaihtojen tarkoituksena on lapsen turvallisen vaihdon varmistaminen. Tavoitteena on, että vanhempien yhteistyö paranisi ja että he voisivat tulevaisuudessa hoidtaa vaihtotilanteet ilman ulkopuolista apua.³³ Tämän vuoksi olisikin hyvä, jos vanhemmat pystyisivät kohtaamaan toisensa vaihtotilanteessa³⁴.

3.2 Valvottujen tapaamisten kehitys

Valvotut tapaamiset ovat vielä suhteellisen tuore ilmiö. Ennen vuonna 1984 voimaan tullutta lapsen huoltolakia tapaamisoikeus katsottiin lähinnä vanhemman oikeudeksi. Silloinkaan tapaamisoikeus ei ollut itsestään selvä asia, vaan tapaamisoikeutta vahvistettaessa tuli harkittavaksi, voidaanko sitä ylipäättään myöntää.³⁵ Tämän valossa ei siis ole ihme, että huoltolain säätämisen aikaan erityisiä järjestelyitä vaativat ja rajoitetut tapaamiset olivat harvinaisia.

Valvotut tapaamiset alkoivat yleistyä 1980-luvun aikana. Esimerkiksi Ensi- ja turvakotien liiton tapaamispaikkatoiminta alkoi vuonna 1982. Alkuaikoina liiton tapaamispaikkoja käytettiin eniten siksi, ettei tapaamisille ollut muuta paikkaa. Syynä tapaamispaikan käytölle olivat myös vanhempien välinen epäluottamus, mielenterveysongelmat ja alkoholismi. Tapaamispaikkatoiminta alkoi laajentua huoltolain säätämisen jälkeen, ja vuonna 1986 jäsenyhdistyksillä oli tapaamispaikkoja jo 10 eri paikkakunnalla.³⁶ Nykyisin Ensi- ja turvakotien liiton jäsenyhdistykset järjestävät tapaamispaikkatoimintaa 17 eri paikkakunnalla³⁷.

Oikeuskäytännön perusteella lapsen tapaamisoikeuden toteuttaminen rajoitettuna on ollut mahdollista ainakin 1980-luvun loppupuolella. Tapauksessa KKO 1988:60 lapsi oli tavannut isäänsä viimeksi 2,5-vuotiaana, minkä jälkeen isä oli muuttanut toiseen maahan. Lapsi ja isä eivät olleet tavanneet toisiaan vuosiin, eikä heillä ollut yhteistä

³² Kalavainen 2004, 22

³³ Kalavainen 2004, 22

³⁴ Niskanen & Jokila 2015

³⁵ Koulu 2013, 127–128

³⁶ Kalavainen 2004, 14

³⁷ Ensi- ja turvakotien liitto

kieltä. Korkein oikeus katsoi, että kielelliset vaikeudet ja isän asuminen toisessa maassa eivät olleet este isän ja lapsen välisen suhteen perustamiselle. Yhteisen kielen puuttuminen otettiin kuitenkin huomioon tapaamisen ehdoissa, ja tapaamisoikeus määrättiin toteutettavaksi ”lapsen asuinpaikkakunnan sosiaalilautakunnan hyväksymän riittävän kielitaitoisen kolmannen henkilön läsnä ollessa”.³⁸ Vaikka ratkaisussa ei sanotakaan, että tapaamiset toteutetaan valvottuna tai tuettuna, voitaneen lopputuloksen katsoa olevan ainakin hyvin lähellä nykyisenlaista valvottua tai tuettua tapaamista.

Huoltolain säätämisen jälkeen yhteiskunta on muuttunut ja tieto lapsen hyvinvointiin vaikuttavista asioista lisääntynyt. Tämän myötä myös vaatimukset valvotuista tapaamisista ovat yleistyneet.³⁹ Vuonna 2006 tehdyn käräjäoikeuksien huoltoriitoja koskevan tutkimuksen mukaan noin viidesosassa tapaamisoikeutta koskevista vaatimuksista pyydettiin valvottuja tapaamisia⁴⁰. Vaikka valvottuja tapaamisia vaaditaankin entistä useammin, ei ole tietoa siitä, kuinka paljon valvonnan tarve on oikeasti lisääntynyt ja kuinka paljon ainoastaan lisääntynyt tieto tästä mahdollisuudesta on aiheuttanut vaatimusten yleistymistä. Toisaalta tiedon lisääntyminen ja yhteiskunnan muutokset ovat synnyttäneet myös uudenlaista valvonnan tarvetta. Esimerkiksi kasvanut tieto insestistä ja monikulttuuristen avioliittojen myötä pelko lapsen luvattomasta maastaviennistä ovat lisänneet valvottujen tapaamisten tarvetta.⁴¹

3.3 Valvotut tapaamiset yhteiskunnallisena ilmiönä

Valvotut tapaamiset instituutiona kytkeytyvät yhteiskunnan tehtävien ja perhesuhteiden muutoksiin sekä kasvaneeseen riskitietoisuuteen⁴². Valvottujen tapaamisten taustalla on ajatus lapsen ja vanhemman suhteen turvaamisesta. Lapsen uskotaan tarvitsevan tietoa taustastaan ja alkuperästään, ja sidettä biologiseen vanhempaan pidetään tärkeänä lapsen identiteettikehityksen kannalta. Parhaimmassa tapauksessa valvotut tapaamiset voivat auttaa rakentamaan uuden suhteen lapsen ja vanhemman välille, jos se on aiemmin katkenut, ja suhde voi myöhemmin jatkua omaehtoisesti ilman valvontaa. Toisaalta vaikka tavallisen vanhemmuussuhteen kehittyminen ei olisikaan mahdollista esimerkiksi

³⁸ KKO 1988:60

³⁹ Aaltonen 2004, 68

⁴⁰ Valkama & Litmala 2006, 39

⁴¹ Aaltonen 2004, 68

⁴² Forsberg & Pösö 2009, 146

vanhemman sairauden vuoksi, lapselle uskotaan olevan parempi saada realistinen kuva vanhemmastaan kuin elää väärin mielikuvien varassa.⁴³

Lapsen ja vanhemman suhdetta on perinteisesti pidetty luonnollisena ja itsestään selvänä. Valvotut tapaamiset rikkovat tämän käsityksen.⁴⁴ Tampereen kaupungilla valvottuja tapaamisia organisoivien Niskasén ja Jokilan mukaan tapaamiset saattavat toisinaan olla hyvinkin luonnottomia, kun vieraassa paikassa vieras henkilö tarkkailee tapaamisen kulkua⁴⁵. Kuitenkin juuri tällaiset yhteiskunnan organisoimat tapaamiset paljastavat vallitsevan sosiaalisen normin: perhesidoksen vaaliminen on tärkeää⁴⁶.

Yhteiskunnan puuttuminen lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen tuo valvottuihin tapaamisiin myös julkisoikeudellisia piirteitä. Tapaamisoikeus itsessään kuuluu yksityisoikeuden piiriin, mutta valvotuissa tapaamisissa paikalla on yleensä perhe- tai sosiaalityön ammattilainen ja ne järjestetään muualla kuin tapaajavanhemman kotona. Jos valvojana toimii ulkopuolinen taho, valvonnan voidaankin katsoa olevan julkisen hoidon ulottumista vanhemman ja lapsen hoivasuhteeseen.⁴⁷

Perinteisten lapsen ja vanhemman eroa koskevien tutkimusten mukaan vanhempien ero on lapselle menetys. Myös lapsen ja vanhemman suhteita eron jälkeen sääntelevän lainsäädännön voidaan nähdä perustuvan lasta kohtaavan menetyksen ajatukselle. Lainsäädäntö tukee biologisen vanhemmuussuhteen jatkuvuutta niin huostaanottoihin kuin vanhempien eroihin liittyvissä tilanteissa. Uusien tutkimusten mukaan lasten erokokemukset ovat kuitenkin moninaisia, ja menetyšnäkökulman rinnalle on noussut selviytymisnäkökulma. Silti lainsäädännössä ei juurikaan ole viitteitä moninaisesta erokokemusajattelusta. Esimerkiksi keskustelua tilanteista, joissa vanhemmuuden jatkuminen eron jälkeen ei olisikaan lapselle hyväksi, on vain vähän.⁴⁸

⁴³ Forsberg & Pösö 2004, 34-35

⁴⁴ Forsberg & Pösö 2009, 148

⁴⁵ Niskanen & Jokila 2015

⁴⁶ Forsberg & Pösö 2009, 148

⁴⁷ Koulu 2013, 133

⁴⁸ Forsberg & Pösö 2004, 34-35

3.4 Lapsen etu valvotuissa tapaamisissa

Sosiaalihuoltolain 27.1 §:n mukaan lapsen ja vanhemman välisten tapaamisten valvonnalla huolehditaan siitä, että lapsen tapaamisoikeus toteutuu lapsen edun mukaisesti. Tapaamisten valvonnan tai tuen tarkoituksena on turvata lapsen asemaa tapaamisissa ja varmistua lapsen turvallisuudesta tapaamisen aikana⁴⁹. Yksi keskeisistä lapsen edun ulottuvuuksista onkin lapsen suojaaminen väkivallalta ja kaltoinkohtelulta. Lapsen etu ei kuitenkaan rajoitu vain lapsen suojaamiseen kielteisiltä asioilta, vaan siihen kuuluu myös muun muassa yhteydenpito läheisiin ja erityisesti omiin vanhempiin.⁵⁰ Valvotut tapaamiset toteuttavat juuri näitä tarkoituksia. Tapaamisten valvonta tai tuki suojaaa lasta mahdolliselta vaaralta, mutta samaan aikaan se myös mahdollistaa lapsen yhteydenpidon toiseen vanhempansa.

Vaikka valvotuilla tapaamisilla tarkoitetaankin pohjimmiltaan vain hyvää, ei lapsen edun toteutuminen niissä ole aina yksiselitteistä ja itsestään selvää. Forsbergin ja Pösön mukaan lapsen etu valvotuissa tapaamisissa on ”ambivalentti ja monimerkityksinen ilmiö”⁵¹. Heidän mukaansa lapsen ja muualla asuvan vanhemman suhteesta on tullut lähes itseisarvo. Tapaamispaikkojen valvojille tehty haastattelututkimus paljastaa, että lapsen ja vanhemman välinen side voidaan nähdä jopa vanhemman oikeutena ja lapsen velvollisuutena. Vaikka lapsi pelkäisi kohdata toista vanhempansa, usein vanhemman halu tavata lastaan menee etusijalle. Perhesidoksen ylläpitämistä pidetään niin tärkeänä, että sen tavoittelemisen saattaa muuttaa lapsen oikeuden tavata vanhempansa hänen velvollisuudekseen. Lapsen ja vanhemman siteen tavoittelu sekä perheyhteyden ylläpitäminen näyttävät niin vahvoina normeina, että niillä voidaan sivuuttaa sekä lapsen, toisen vanhemman että sosiaalityön ammattilaisten näkökulmat.⁵² Tällöin on myös kyseenalaista, kuinka hyvin lapsen etu valvotuissa tapaamisissa toteutuu.

Toisinaan lähivanhempi vaatii valvottuja tapaamisia, vaikka niihin ei todellisuudessa ole perustetta. Lähivanhempi ei välttämättä uskalla päästää lasta tapaamisiin, kun hän on menettänyt kaiken luottamuksensa entistä puolisoaan kohtaan. Tällöin joudutaan punnitsemaan erilaisia arvoja: Tulisiko tapaavan vanhemman saada tavata lastaan va-

⁴⁹ HE 164/2014 vp, 119

⁵⁰ Koulu 2013, 152

⁵¹ Forsberg & Pösö 2004, 50

⁵² Forsberg & Pösö 2009, 147–148, 152–155

paasti vai olisiko parempi varmistaa valvottujen tapaamisten avulla, että tapaamiset todella toteutuvat? Usein tällaisessa tilanteessa valitaan valvotut tapaamiset.⁵³

Edellä kuvattu tilanne on ongelmallinen, sillä se saattaa turhaan rajoittaa lapsen ja vanhemman suhteen kehittymistä. Lapsen etuun kuuluu muun muassa hellyyden ja läheisten ihmissuhteiden turvaaminen tai jopa maksimointi. Jos valvotut tapaamiset rajoittavat näitä enemmän kuin antavat suojaa, ne voivat olla ristiriidassa lapsen edun kanssa.⁵⁴ Periaatteessa valvottuja tapaamisia ei tulisi käyttää, jos niihin ei ole todellista syytä. Jos kuitenkin muutaman valvotun tapaamisen avulla saadaan käynnistettyä normaalit valvomattomat tapaamiset, voi valvonta olla käyttökelpoinen. On myös muistettava, että valvottukin tapaaminen on yleensä enemmän lapsen edun mukainen kuin toteutumaton tapaaminen.⁵⁵

Lapsen edun toteutumista arvioitaessa on väistämättä ajateltava lapsen tulevaisuutta. Huoltolain 10.1 §:n mukaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa ratkaistaessa on erityisesti kiinnitettävä huomiota siihen, miten nämä toteutuvat vastaisuudessa. Lapsen etu suuntautuukin tulevaisuuteen, ja sitä silmällä pitäen saattaa olla perusteltua määrätä lapsi tapaamaan vanhempansa, vaikka hän itse vastustaisi sitä⁵⁶. Forsberg ja Pösö ovat tutkimuksessaan havainneet, että valvottujen tapaamisten kohdalla lasten omia, mahdollisesti negatiivisiakin kokemuksia ei pidetä tärkeinä, vaan niiden ajatellaan olevan ohimeneviä. Valvottujen tapaamisten uskotaan lopulta luovan suhteen lapsen ja vanhemman välille.⁵⁷ Tällaista tulevaisuussuuntautuneisuutta tulisi kuitenkin valvottuja tai tuettuja tapaamisia harkittaessa tarkastella läpinäkyvästi ja monisyisesti. Lapsen etu ei ole sama kuin normaalin perhe-elämän tavoittelu.⁵⁸

3.5 Valvotut tapaamiset vai tapaamisoikeuden poistaminen?

Valvotut tapaamiset nähdään yleensä viimesijaisena vaihtoehtona ennen tapaamisoikeuden poistamista. Tämä käy ilmi esimerkiksi korkeimman oikeuden ratkaisusta KKO 2007:71. Tapauksessa 7-vuotias lapsi ei ollut tavannut isäänsä neljään vuoteen ja hän

⁵³ Aaltonen 2004, 70

⁵⁴ Koulu 2013, 151

⁵⁵ Lintunen 2015

⁵⁶ Koulu 2013, 152

⁵⁷ Forsberg & Pösö 2009, 157–160

⁵⁸ Koulu 2013, 152

vastusti tapaamisia. Lapsen ja isän aikaisemmat tapaamiset olivat useimmiten epäonnistuneet osittain isästä johtuvasta syystä. Lisäksi isä oli ollut väkivaltainen lapsen äitiä kohtaan ja uhannut viedä lapsen entiseen kotimaahansa Turkkiin kasvatettavaksi. Tapauksessa hovioikeus oli poistanut lapsen tapaamisoikeuden kokonaan, mutta korkein oikeus katsoi, ettei tapaamisista ollut esitetyn selvityksen perusteella todellista vaaraa tai vahinkoa lapselle. Korkein oikeus vahvisti, että lapsella on oikeus tavata isäänsä kaksi kertaa kuukaudessa valvotusti.

Korkeimman oikeuden ratkaisu osoittaa, että lapsen tapaamisoikeutta pidetään erittäin tärkeänä. Huoltolain esitöiden mukaan tapaamisoikeus voidaan ääritapauksessa poistaa, jos tapaava vanhempi on käyttäytymisellään tai toistuvilla tapaamisten laiminlyönneillä selvästi vaarantanut lapsen tasapainoista tunne-elämän kehitystä ja hyvinvointia⁵⁹. Oikeuskäytännössä tapaamisten epäämisen kynnys on kuitenkin ollut erittäin korkealla⁶⁰. Edes tapaavan vanhemman syyllistyminen lapsen pahoinpitelyyn tai seksuaaliseen hyväksikäyttöön ei aina riitä tapaamisten poistamiselle, vaan ne voidaan määrätä valvoetuiksi⁶¹.

On mahdotonta määritellä, missä kulkee raja tapaamisoikeuden poistamisen ja valvottujen tapaamisten välillä. Lapsen etu on aina arvioitava tapauskohtaisesti. Aina ei kuitenkaan ole lapsen edun mukaista, että tapaamisia pidetään yllä väkisin ongelmista piittaamatta, vaan toisinaan voi olla parempi, että tapaamiset katkaistaan kokonaan.

⁵⁹ HE 224/1982 vp, 13

⁶⁰ Aaltonen 2009, 126–129

⁶¹ Hautanen 2010, 229

4 VALVOTUT TAPAAMISET KÄYTÄNNÖSSÄ

4.1 Tuen ja valvonnan määräämisestä

Valvottuja tai tuettuja tapaamisia harkittaessa on syytä kiinnittää huomiota siihen, mikä on lapsen ja vanhemman sen hetkinen tilanne. Tapaamisten valvonta tai tuki sopii tilanteeseen, jossa tapaamiset ovat katkenneet tai estyneet kokonaan. Tällöin tapaamisten valvonta tai tuki voi lisätä ja tukea tapaamisten järjestymistä ja siten myös hoivasuhteen muodostumista. Jos sen sijaan valvotut tai tuetut tapaamiset määrätään tilanteessa, jossa lapsen ja vanhemman välillä on jo hoivasuhde, valvonta tai tuki ainoastaan rajoittaa suhdetta.⁶²

Tapaamisten rajoittamisessa tulisi käyttää mahdollisimman lieviä keinoja. Jos tuettu tapaaminen on riittävä keino lapsen turvallisuuden varmistamiseksi, pitäisi sen olla ensisijainen vaihtoehto.⁶³ Tuettu tapaaminen mahdollistaa paremmin luontevan suhteen syntymisen lapsen ja vanhemman välille, koska valvoja ei ole koko ajan niin intensiivisesti läsnä tilanteessa⁶⁴. Tuetusta tapaamisesta on myös helpompi siirtyä tavanomaisiin valvomattomiin tapaamisiin⁶⁵.

Syy valvotulle tai tuetulle tapaamiselle olisi aina hyvä kirjata näkyviin – myös silloin, kun vanhemmat pääsevät asiasta itse sovintoon. Muutoin voi olla myöhemmin vaikea selvittää valvonnan tai tuen peruste, ja siten valvomattomiin tapaamisiin siirtyminen ei välttämättä olekaan niin yksinkertaista.⁶⁶ Valvonnan tai tuen tarpeen perusteleva on tärkeää myös tapaamispaikan kannalta, jotta valvoja tietäisi, mitä hänen tulee tarkkailla ja minkälaista tukea lapsi tarvitsee. Myös mahdollisiin ongelmatilanteisiin on helpompi varautua, kun syyt valvonnalle tai tuelle ovat selvillä.⁶⁷

⁶² Koulu 2013, 150

⁶³ Lintunen 2015

⁶⁴ Karhuvaara, Kaitue & Ruuhilahti 2013, 43–44

⁶⁵ Lintunen 2015

⁶⁶ Koulu 2013, 150

⁶⁷ Karhuvaara, Kaitue & Ruuhilahti 2013, 43

4.1.1 Milloin määrätään valvotut tapaamiset?

Lapsen ja vanhemman tapaamiset määrätään yleensä valvotuiksi, jos ne aiheuttavat lapsen turvallisuudelle fyysisen tai psyykkisen riskin, mutta ne kuitenkin katsotaan lapsen edun mukaisiksi⁶⁸. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksessä vuodelta 2006 on ehdotettu, että tapaamiset määrättäisiin valvotuksi tai tuetuksi lapsen turvallisuuden varmistamiseksi, lapsen omavaltaisen huostaanoton tai lapsikaappauksen ehkäisemiseksi tai muun näihin verrattavan syyn vuoksi. Jälkimmäistä perustetta, muuta näihin verrattavaa syytä, tulisi tulkita suppeasti, ja tuen tai valvonnan pitäisi aina olla tarpeen vain painavista syistä.⁶⁹ Selvityksessä ei kuitenkaan oteta kantaa siihen, milloin tapaamiset olisi määrättävä valvotuksi ja milloin tuetuksi.

Oikeuskäytännössä valvottuja tapaamisia on määrätty muun muassa tapaavan vanhemman päihde- tai mielenterveysongelman vuoksi. Yleisin syy valvotuille tapaamisille onkin tapaavan vanhemman päihdeongelmat. Tapaamisten valvonnalla voidaan varmistaa päihdeongelmaisen tapaajan kunto sekä seurata mielenterveysongelmista kärsivän vanhemman käyttäytymistä tapaamisessa.⁷⁰

Perheen sisäinen väkivalta voi olla syynä valvotuille tapaamisille etenkin silloin, jos lapsi kokee tapaamiset sen vuoksi turvattomiksi ja ahdistaviksi⁷¹. Väitetyn väkivaltaisuuden ja huoltoriidan lopputuloksen suhdetta tutkineen Hautasen mukaan väkivaltaväitteellä ja valvottujen tapaamisten määräämisellä vaikuttaisikin olevan yhteys. Tutkimuksesta ilmenee, että valvotut tapaamiset määrätään suhteellisesti useammin silloin, kun on esitetty väite toisen osapuolen käyttämästä fyysisestä väkivallasta. Toisaalta edes toteennäytetty väkivaltaisuus ei yhtenäistä tuomioistuinten ratkaisukäytäntöä huoltoriidoissa.⁷²

Fyysisen väkivallan lisäksi vanhemman uhkaava ja kovaääninen tai alistava kielenkäyttö lasta kohtaan voi olla syynä valvottujen tapaamisten määräämiselle. Sekä fyysinen että psyykinen väkivalta on lapselle monin tavoin haitallista. Lapsen kehitys on haa-voittuvimmillaan ensimmäisten elinvuosien aikana, ja siksi lapsuudessa koettu kaltoin-

⁶⁸ Aaltonen 2009, 118

⁶⁹ Antila & Kølhi 2006, 27–28

⁷⁰ Aaltonen 2009, 118

⁷¹ Aaltonen 2009, 118

⁷² Hautanen 2010, 109–110

kohtelu voi aiheuttaa suuren riskin lapsen hyvinvoinnille. Lapsen pelko väkivaltaista vanhempaa kohtaan ei häviä vanhempien eron myötä, ja sen vuoksi lapsi saattaa tuntea tapaamiset pelottaviksi ja ahdistaviksi.⁷³ Tieto siitä, että muita aikuisia on saatavilla, voi tapaamisen lähestyessä olla helpottavaa lapselle ja auttaa häntä olemaan tapaamisen aikana luonteva⁷⁴.

Perheessä esiintynyt väkivalta voi olla syynä valvotuille tapaamisille myös silloin, kun väkivalta ei ole kohdistunut lapseen vaan ainoastaan toiseen vanhempaan. Parisuhdeväkivalta vaikuttaa suoraan lapseen ja se voi aiheuttaa muun muassa turvattomuuden tunnetta ja pelkoa väkivaltaa käyttänyttä vanhempaa kohtaan.⁷⁵ Pieni lapsi ei osaa erottaa itseään vanhemmasta, ja vanhempien välisen väkivallan näkeminen voi olla seurauksiltaan jopa haitallisempaa kuin lapseen itseensä kohdistuva väkivalta⁷⁶.

Jo pelkkä epäily lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä voi olla riittävä syy määrätä tapaamiset valvotuiksi⁷⁷. Lapsen turvallisuudesta ei saisi ottaa mitään riskiä⁷⁸. Hautasen tutkimuksesta käy kuitenkin ilmi, että pelkkä epäilyn esittäminen ei aina riitä, vaan sen tueksi tarvitaan myös näyttöä. Väitettä seksuaalisesta hyväksikäytöstä saatetaan pitää vakavana syytöksenä, ja sen vuoksi näyttökynnys voidaan myös nostaa tavallista korkeammaksi. Tosiasiassa seksuaalista hyväksikäyttöä saatetaan tuomioistuinten ratkaisuisissa toisinaan jopa vähätellä.⁷⁹

Oikeuskäytännössä valvottujen tapaamisten syynä on ollut myös riski lapsen luvattomasta maastaviennistä. Riskiä tulisi arvioida monipuolisesti, eikä esimerkiksi pelkkä toisen vanhemman ulkomaalaisuus voi olla peruste valvotuille tapaamisille.⁸⁰ Lapsikaappaus tulee kuitenkin yleensä yllätyksenä, ja siksi riskien arviointi on vaikeaa. Lapsikaappauksen kokeneiden vanhempien mukaan kaappausta saattaa edeltää esimerkiksi toisen vanhemman muuttunut käytös, riitainen avioero, erimielisyydet lasten huollosta, tapaamisista ja kasvatuksesta, toisen vanhemman esittämät muuttoaikheet entiseen kotimaahan lasten kanssa tai jopa suora vihjailu lasten kaappaamisesta.⁸¹

⁷³ Karhuvaara, Kaitue & Ruuhilahti 2013, 23–24, 42

⁷⁴ Kaivosoja 2004, 81

⁷⁵ Aaltonen 2004, 69–70

⁷⁶ Karhuvaara, Kaitue & Ruuhilahti 2013, 23

⁷⁷ Aaltonen 2009, 118

⁷⁸ Aaltonen 2004, 69

⁷⁹ Hautanen 2010, 219–229

⁸⁰ Aaltonen 2009, 110–111, 118

⁸¹ Kaapatut Lapset ry

Tapaavan vanhemman lähestymiskielto voi olla syynä valvotuille tapaamisille⁸². Toisen vanhemman suojaksi määrättyllä lähestymiskiellolla ei sinänsä ole vaikutusta lapsen tapaamisoikeuteen. Lapsella on oikeus tavata vanhempansa, vaikka vanhempi olisi määrätty lähestymiskieltoon toista vanhempaa kohtaan. Sen sijaan jos lähestymiskiellolla suojataan lasta, lähestymiskielto menee tapaamisoikeuden edelle eikä kieltoon määrättyllä henkilöllä ei ole oikeutta tavata lasta.⁸³ Tapaamisoikeus voidaan kuitenkin rajata lähestymiskiellon ulkopuolelle. Tällaisessa tilanteessa tapaamisoikeuden vahvistaminen edellyttää tarkkaa harkintaa lapsen edun toteutumisesta.⁸⁴

Oikeuskäytännössä tapaavan vanhemman voimakas lapsen manipulointi, esimerkiksi houkuttelu, painostaminen ja syyllistäminen, on ollut syynä valvotuille tapaamisille⁸⁵. Toisaalta myös lähivanhemman harjoittama voimakas manipulointi voinee ääritapauksessa johtaa siihen, että lapsen asuminen siirretään toiselle vanhemmalle ja entiselle lähivanhemmalle määrätään valvotut tapaamiset. Niin sanottua vanhemmasta vieraannuttamisoireyhtymää (Parental Alienation Syndrome, PAS) tutkineen Hannuniemen mukaan näin tulisi toimia silloin, kun lähivanhempi on vieraannuttanut lasta toisesta vanhemmasta. Hänen mukaansa vakavastikin vieraannutetut lapset sopeutuvat yleensä etävanhemman luokse kuviteltua paremmin ja nopeammin.⁸⁶ Toisaalta koko PAS-teoriaa on kritisoitu vahvasti⁸⁷, ja Aaltonen toteaaakin muun muassa, ettei tuomioistuinten tehtävänä ole ottaa kantaa teorioihin, vaan arvioida tilannetta kokonaisuudessaan lapsen edun näkökulmasta⁸⁸.

4.1.2 Milloin määrätään tuetut tapaamiset?

Tuetut tapaamiset voivat olla tarpeen silloin, kun lapsi ja tapaava vanhempi eivät ole koskaan tutustuneet toisiinsa eikä heidän välilleen ole muodostunut minkäänlaista suhdetta. Myös silloin, kun lapsen ja vanhemman välisessä yhteydenpidossa on ollut syystä tai toisesta huomattavan pitkä tauko, tapaamisten toteuttaminen tuettuna ainakin aluksi voi olla lapsen edun mukaista, sillä lapsi on saattanut ehtiä vieraantumaan vanhemmas-

⁸² Aaltonen 2009, 118

⁸³ HE 144/2003 vp, 21

⁸⁴ Aaltonen 2009, 119

⁸⁵ Aaltonen 2009, 118

⁸⁶ Hannuniemi 2007, 98–99

⁸⁷ Esim. Lager 2008

⁸⁸ Aaltonen 2009, 55

taan. Lapsen tulee voida tutustua vanhempansa vähitellen ja suhteen rakentumisen pitää tapahtua lapsen ehdoilla. Etenkin pienen lapsen kohdalla ulkopuolisen henkilön tuki voi auttaa lasta tutustumaan toiseen vanhempansa ja solmimaan häneen luottamuksellisen suhteen.⁸⁹

Tuetut tapaamiset saattavat olla lapsen edun mukaisia esimerkiksi silloin, kun tapaava vanhempi on epävarma ja kokematon pienen lapsen hoidossa tai hänellä on muuten vaikeuksia selviytyä lapsen arkipäivän huoltamisesta. Tapaamisten tukeminen auttaa vanhempaa tottumaan lapsen kanssa olemiseen ja lapsen hoitamiseen.⁹⁰

Tapaamiset voidaan määrätä tuetuiksi myös silloin, kun tapaavan vanhemman asuinolosuhteet eivät ole sopivat tapaamisille⁹¹. Toisaalta jos lapselta ja vanhemmalta puuttuu ainoastaan tapaamispaikka, eikä tapaamisten tukemiselle muutoin välttämättä olisi tarvetta, tapaamiset voidaan toteuttaa myös pelkän tapaamispaikan tarjoavan tahon luona. Esimerkiksi Tampereella Mannerheimin lastensuojeluliitto järjestää perhetapaamistointia, jonka tarkoituksena on tarjota lapselle ja vanhemmalle kodinomainen paikka, jossa he voivat tavata toisiaan. Valvottuja tai tuettuja tapaamisia ei tässä tapaamispaikassa ole mahdollista järjestää.⁹² Kyseinen perhetapaamistointi perustuu kuitenkin vanhempien vapaaehtoisuuteen, eikä edes käräjäoikeus voi määrätä tapaamisia järjestettäväksi siellä⁹³.

Tapaavan vanhemman mielenterveysongelmat tai monikulttuurisuuden aiheuttamat ongelmat eivät aina vaadi tapaamisten toteuttamista valvottuna, vaan myös tuettu tapaaminen voi olla riittävä. Esimerkiksi jos lapselta ja vanhemmalta puuttuu yhteinen kieli, tapaamisten tukijaksi saatetaan tarvita henkilö, joka puhuu lapsen omaa kieltä. Näiden lisäksi myös vanhempien välistä syvää luottamuspujaa, joka on heijastunut lapseen, on pidetty perusteena tuetuille tapaamisille.⁹⁴

⁸⁹ Antila & Kølhi 2006, 28; Aaltonen 2009, 94, 120

⁹⁰ Aaltonen 2004, 69; Aaltonen 2009, 120

⁹¹ Aaltonen 2009, 120

⁹² Mannerheimin lastensuojeluliiton Tampereen osasto 2015

⁹³ Olli 2015

⁹⁴ Aaltonen 2009, 120

4.1.3 Milloin määrätään valvotut vaihdot?

Valvottu vaihto tulee kyseeseen silloin, kun itse tapaamisiin ei liity niinkään ongelmia, vaan ainoastaan lapsen nouto- ja palautustilanteisiin⁹⁵. Valvottu vaihto voi olla perusteltu silloin, kun vanhempien välille syntyy toistuvasti riitaa lapsen vaihdon yhteydessä. Lapsi saattaa kokea riitaiset vaihtotilanteet ahdistaviksi ja pelottaviksi.⁹⁶

Vaihdot voidaan määrätä valvotuiksi myös seuraavissa tilanteissa:

- vaihtotilanteissa on esiintynyt väkivaltaa
- toinen vanhempi pelkää kohdata toista
- toista vanhempaa vastaan on määrätty lähestymiskielto
- vaihdoissa on tapahtunut laiminlyöntejä, esimerkiksi lapsi on jätetty yksin odottamaan toista vanhempaa.⁹⁷

4.2 Valvonnan kesto

Valvotut tai tuetut tapaamiset sekä valvotut vaihdot ovat pääsääntöisesti vain väliaikainen ratkaisu ennen normaaleihin tapaamisiin siirtymistä⁹⁸. Useimmiten valvonta tai tuki kestää muutamasta viikosta muutamaan kuukauteen. Yleisesti ottaen valvonnan keston tulisikin olla niin lyhyt kuin mahdollista.⁹⁹

Tuomioistuimen päätöksissä määritellään usein aikataulu, jolla valvotuista tapaamisista siirrytään vähitellen valvomattomiin laajempiin tapaamisiin. Tällainen tapaamisten porrastaminen voi auttaa sekä lasta että vanhempia tottumaan tilanteeseen ja luottamaan toisiinsa. Tuomioistuimen päätös valvotuista tapaamisista voi olla myös määräaikainen väliaikaismääräys eli niin sanottu kokeilupäätös. Tällöin asiassa joudutaan järjestämään useita istuntoja, mutta toisaalta määräaikainen ratkaisu yleensä edistää vanhempien pääsemistä sovintoon ja näin ollen lapsen edun toteutumista.¹⁰⁰ Tampereella myös lasten-

⁹⁵ HE 164/2014 vp, 119

⁹⁶ Aaltonen 2009, 120

⁹⁷ Aaltonen 2009, 120

⁹⁸ Aaltonen 2009, 121

⁹⁹ Lintunen 2015

¹⁰⁰ Aaltonen 2009, 95-96, 121, 188-189

valvojan vahvistama sopimus valvotuista tapaamisista on aina määräaikainen, korkeintaan puoli vuotta¹⁰¹.

Toisinaan valvottuja tapaamisia ei voida asettaa vain väliaikaiseksi ratkaisuksi, vaan ne joudutaan määräämään toistaiseksi. Näin voi käydä silloin, jos valvonnan väliaikaisuudelle ei yksinkertaisesti ole perusteita tai myös silloin, kun hakijan vastapuoli ei toimita lausumaa hakemuksen johdosta. Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia voidaan ratkaista hakemuksen mukaan (OK 8:7.2), eikä tuomioistuimien pääsääntöisesti hanki lisäselvitystä hakemukseen, ellei ole syytä epäillä, että hakemuksen mukainen päätös olisi lapsen edun vastainen¹⁰². Jotta valvonta voidaan määrätä toistaiseksi, tulisi uhan kuitenkin olla todellista ja pysyvää eikä näköpiirissä saisi olla sen poistumista. Päätöksessä tulisi myös perustella, miksi olotila on pysyvä.¹⁰³

4.3 Valvottujen tapaamisten järjestäminen

Sosiaalihuoltolain 14 §:n mukaan kunnallisena sosiaalipalveluna on järjestettävä lapsen ja vanhemman välisten tapaamisten valvontaa. Kunnan järjestämisvastuuseen on kuitenkin asetettu pieniä rajoituksia. Ensinnäkin velvollisuus järjestää palvelua edellyttää, että tapaamisista tai vaihdoista on tuomioistuimen päätös tai sosiaalilautakunnan vahvistama sopimus. Tuomioistuimen päätös voi olla joko lopullinen päätös tai väliaikainen määräys. Lisäksi jos päätöksessä tai sopimuksessa on edellytetty tapaavalta vanhemmalta ennen kutakin tapaamiskertaa vahvistusta siitä, että hän tulee tapaamaan lasta, mutta vanhempi ei ole tätä vahvistusta tehnyt, ei kunnalla ole velvollisuutta järjestää tapaamista.¹⁰⁴

Halutessaan vanhemmat voivat myös itse vastata tapaamisten toteuttamisesta. Tuomioistuimen päätöksestä tai sosiaalilautakunnan vahvistamasta sopimuksesta tulisikin ilmetä, onko vastuu tapaamisten järjestämisestä vanhemmilla itsellään vai kunnan sosiaalitoimella¹⁰⁵. Myös monet yksityiset yhdistykset ja yritykset järjestävät tapaamisten ja vaihtojen valvontaa.

¹⁰¹ Niskanen & Jokila 2015

¹⁰² Aaltonen 2009, 153

¹⁰³ Lintunen 2015

¹⁰⁴ HE 164/2014 vp, 119

¹⁰⁵ HE 164/2014 vp, 119

Kuntien tulee järjestää tapaamiset siten kuin vahvistetussa sopimuksessa tai tuomioistuimen päätöksessä on määrätty¹⁰⁶. Käräjätuomari Lintunen kuitenkin korostaa tuomioistuimen ja sosiaalitoimen välistä yhteistyötä. Tuomioistuimen olisi aina hyvä etukäteen varmistaa kunnalta, miten se pystyy tapaamisia tai vaihtoja järjestämään. Mikäli tapaamisten ajankohdat määrätään tarkasti kellonaikoineen, tulisi siihen olla erityinen syy.¹⁰⁷

Tampereella valvottuja ja tuettuja tapaamisia sekä valvottuja vaihtoja järjestää Tampereen kaupungin perheoikeudellisten palvelujen yksikkö. Tapaamisia ja vaihtoja organisoii kaksi ohjaaja-nimikkeellä toimivaa henkilöä. Suurin osa perheistä ohjautuu palveluun tuomioistuimen kautta. Tapaamispaikassa ei ole mahdollista järjestää valvottuja tapaamisia sijaishuollossa olevalle lapselle, vaan valvotut tapaamiset on tarkoitettu ainoastaan lapsen ja etävanhemman välisiin tapaamisiin.¹⁰⁸

Kun tuomioistuin on tehnyt päätöksen valvotuista tapaamisista, vanhempien on toimitettava se palvelun järjestäjille. Päätöksen saapumisen jälkeen vanhemmat kutsutaan alkuneuvotteluun, jossa tehdään tarkempi sopimus käytännön järjestelyistä. Sopimukseen kirjattavia asioita ovat esimerkiksi tapaamisten ajankohdat kellonaikoineen, muiden henkilöiden läsnäolo tapaamisissa, mahdollisten hoitovälineiden ja ruokien tuominen sekä lapsen tuomiseen ja hakemiseen liittyvät asiat. Tarkoituksena olisi, että molemmat vanhemmat tulevat yhtä aikaa neuvotteluun. Mikäli se ei ole mahdollista, voidaan neuvottelu järjestää molemmille vanhemmille myös erikseen. Kun sopimus on tehty, ohjaajat huolehtivat valvojien järjestämisestä paikalle.¹⁰⁹

Mikäli valvottujen tapaamisten järjestäminen perustuu lastenvalvojan vahvistamaan sopimukseen, ovat tapaamispaikan ohjaajat mukana jo lastenvalvojan luona sopimusta tehdessä. Myös tässä tapauksessa käytännön järjestelyistä tehdään erikseen sopimus tapaamisten järjestäjän kanssa.¹¹⁰

¹⁰⁶ Kuntainfo 2015, 8

¹⁰⁷ Lintunen 2015

¹⁰⁸ Niskanen & Jokila 2015

¹⁰⁹ Tampereen kaupunki 2015; Niskanen & Jokila 2015

¹¹⁰ Tampereen kaupunki 2015

4.4 Valvoja

Kun valvottujen tapaamisten järjestämisvastuu on kunnan sosiaalitoimella, tulee tapaamisten tai vaihtojen valvojalla olla sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetun lain (272/2005) 11 §:n mukainen koulutus (SHL 27.3 §). Valvojalla on siten oltava ”tehtävään soveltuva ammattitutkinto tai muu soveltuva koulutus” (laki sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 11 §).

Tampereella tapaamisten ja vaihtojen valvojina käytetään vapaaehtoisia henkilöitä. Tapaamispaikassa on pyritty siihen, että valvojilla olisi valmiina jokin alan koulutus. Koska lain asettama kelpoisuusvaatimus on kuitenkin hyvin väljä, on soveltuvaksi koulutukseksi voitu katsoa lähes mikä tahansa tutkinto. Suurin osa valvojista on toiminut tehtävässä jo pitkään, ja he ovat sitä kautta pätevöityneet työhön. Valvojille järjestetään myös aika ajoin koulutuksia. Tärkeimpänä edellytyksenä valvojana toimimiseen ovat ihmissuhdetaidot. Valvojan on tultava toimeen ihmisten kanssa, ja hänen on myös siedettävä tietynlaista epämukavuusalueita.¹¹¹

Sosiaalihuoltolain esitöiden mukaan valvojan tehtävänä on varmistaa, että tapaamiset toteutuvat lapsen edun mukaisesti. Lapsi ei saa tuntea oloaan turvattomaksi tapaamisissa. Valvoja huolehtii siitä, ettei lasta vahingoiteta fyysisesti tai psyykkisesti ja ettei häntä esimerkiksi viedä luvatta pois tapaamispaikasta. Valvojan tulisi myös toiminnallaan edistää tapaamisten onnistumista ja tukea lapsen ja vanhemman välistä suhdetta. Valvoja voi esimerkiksi auttaa lapsen hoitamisessa.¹¹² Niskasen ja Jokilan mukaan valvojan tärkein tehtävä tapaamisissa on tarkkailla lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksen syntymistä. Heidän kokemuksensa mukaan tapaamisissa sattuu erittäin harvoin sellaisia vaaratilanteita, joissa lasta täytyisi jollain tavalla suojella vanhemmalta. Yleensä tapaamiset sujuvatkin hyvin, ja monesti vanhempi osaa olla luontevasti lapsen kanssa, vaikkei hän aiemmin juuri olisikaan hoitanut lasta.¹¹³

Tampereella valvojan tehtäviin kuuluu myös kirjoittaa tapaamisista raportti¹¹⁴. Raportin kirjoittaminen ei ole lakisääteinen velvollisuus, sillä sosiaalihuoltolaissa siitä ei ole mainintaa. Käytännössä monet tapaamispaikat kuitenkin tekevät tapaamisista raporte-

¹¹¹ Niskanen & Jokila 2015

¹¹² HE 164/2014 vp, 119

¹¹³ Niskanen & Jokila 2015

¹¹⁴ Tampereen perheoikeudelliset palvelut/valvotut tapaamiset 2015

ja¹¹⁵. Raportin tarkoituksena on kuvailla tapaamisen kulkua. Siihen kirjataan esimerkiksi aikataulujen toteutuminen, miten lapsi ja vanhempi ottavat kontaktia toisiinsa ja onko tapaamistilanne ollut rauhallinen.¹¹⁶ Raportissa ei ole tarkoitus ottaa kantaa vanhempien välisiin riitoihin, eikä se saa sisältää valvojan omia tulkintoja tapahtuneesta¹¹⁷. Raportit ovat tärkeitä dokumentteja monelle eri taholle. Sen lisäksi että ne kiinnostavat vanhempia itseään, ne usein toimitetaan tuomioistuimelle vireillä olevan huoltoriidan aineistoksi. Jos perhe on lastensuojelun asiakkaana, myös lastensuojelu saattaa haluta raportit käyttöönsä. Lisäksi raportit ovat tärkeitä tapaamisten järjestäjille, jotta he tietäisivät tarvitseeko toimintaa mahdollisesti muuttaa jollain tavalla.¹¹⁸

Yleensä tapaamisessa on yksi valvoja valvomassa yhtä perhettä. Toisinaan saatetaan kuitenkin tarvita myös kahta valvojaa. Näin voi olla esimerkiksi silloin, kun perheessä on useampia lapsia, etenkin jos on tiedossa, että lapset ovat vilkkaita tai he uhkaavat karata tapaamispaikasta. Lisäksi tapaamiseen voidaan varautua kahdella valvojalla, jos on etukäteen tiedossa, että jotain ongelmia saattaa syntyä.¹¹⁹ Kahta valvojaa suositellaan käytettäväksi myös silloin, kun on olemassa lapsen kaappausuhka¹²⁰.

Tampereella pyritään siihen, että yhtä perhettä valvoisi aina sama henkilö. Kun valvoja on tuttu, lapsen ja vanhemman ei joka kerta tarvitse jännittää uutta ihmistä ja tapaamiset voivat siten muuttua luonnollisemmaksi. Toisaalta tutussa valvojassa on huonotkin puolensa. Valvojasta saattaa tulla niin sanotusti tukihenkilö, jolle kerrotaan henkilökoh-taisiakin asioita, jotka eivät välttämättä kuulu tapaamisiin lainkaan. Sen vuoksi valvojaa on välillä myös hyvä vaihtaa.¹²¹

4.5 Tapaamisen keskeyttäminen

Valvoja voi päättää, että tapaaminen keskeytetään tai sitä ei edes aloiteta, jos se on välttämätöntä lapsen edun vuoksi (SHL 27.3 §). Samoin edellytyksin myös vaihto voidaan jättää suorittamatta (SHL 27.3 §). Tapaamisen aloittamatta jättäminen voi tulla kysee-

¹¹⁵ Aaltonen 2009, 126

¹¹⁶ Niskanen & Jokila 2015

¹¹⁷ Aaltonen 2009, 126

¹¹⁸ Niskanen & Jokila 2015

¹¹⁹ Niskanen & Jokila 2015

¹²⁰ HE 164/2014 vp, 119

¹²¹ Niskanen & Jokila 2015

seen esimerkiksi silloin, kun vanhempi saapuu tapaamiseen päihtyneenä. Tapaamisen keskeyttäminen puolestaan voi olla lapsen edun mukaista silloin, kun vanhempi käyttäytyy väkivaltaisesti lasta kohtaan tai yrittää viedä hänet pois tapaamispaikasta.¹²² Tampereen valvottujen tapaamisten sääntöjen mukaan tapaaminen voidaan keskeyttää, jos vanhempien kohtaaminen on erityisen aggressiivinen ja lapsi pelkää, tapaamiseen tulee henkilöitä, jotka eivät saisi olla paikalla, valvojaa, toista vanhempaa tai lasta kohtaan käyttäytyään uhkaavasti tai tilanne on jollain muulla tavalla lapsen edun vastainen tai tapaamissopimuksesta poikkeava¹²³.

Sosiaalihuoltolain 27.3 §:n mukaan valvojan on annettava toimivaltaiselle lastenvalvojalle kirjallinen selvitys keskeyttämistään tai ennalta sovituista toteutumatta jääneistä tapaamisista. Selvityksestä tulisi ilmetä, minkä vuoksi tapaaminen on jäänyt toteutumatta tai keskeytetty¹²⁴. Lastenvalvojalle selvityksen vastaanottaminen aiheuttaa sosiaalihuoltolain 36 §:n mukaisen toimimisvelvollisuuden. Tällöin hän huolehtii siitä, että asiakkaan kiireellisen avun tarve tulee välittömästi arvioiduksi ja että hänet ohjataan tarvittaessa palveluntarpeen arviointiin. Lastenvalvojan on myös arvioitava, onko lapsen tapaamisista vahvistettua sopimusta tarpeen muuttaa tai pitääkö tuomioistuimen päätökseen hakea muutosta.¹²⁵

Vaikka laki mahdollistaa yksittäisen tapaamiskerran keskeyttämisen, se ei tarkoita, että tapaamisia järjestävä taho voisi kieltäytyä tapaamisten järjestämisestä vastaisuudessa. Mikäli tapaamisia kuitenkin joudutaan toistuvasti keskeyttämään, voi olla syytä muuttaa tapaamisoikeudesta tehtyä sopimusta.¹²⁶

¹²² HE 164/2014 vp, 119

¹²³ Tampereen perheoikeudelliset palvelut/valvotut tapaamiset 2015

¹²⁴ HE 164/2014 vp, 119

¹²⁵ Kuntainfo 2015, 9

¹²⁶ HE 164/2014, vp, 119

5 VALVOTUT TAPAAMISET PIRKANMAALLA

5.1 Tutkimuksen tausta ja tarkoitus

Opinnäytetyötä suunniteltaessa käräjäoikeuden puolelta nousi esiin kysymys siitä, millaiset mahdollisuudet kunnilla todellisuudessa on valvottujen tapaamisten toteuttamiseen. Tämä päätettiin selvittää empiirisen tutkimuksen avulla. Opinnäytetyötä suunniteltiin loppuvuodesta 2014, jolloin uusi sosiaalihuoltolaki ei vielä ollut tullut voimaan. Tällöin kunnilla ei ollut lakisääteistä velvollisuutta valvottujen tapaamisten järjestämiseen, joten käräjäoikeudelle olisi ollut hyödyllistä tietää, milloin ja miten kunnat pystyvät tapaamisia järjestämään.

Opinnäytetyöprosessin aikana tuli kuitenkin voimaan uusi sosiaalihuoltolaki, jonka myötä valvottujen tapaamisten järjestäminen siirtyi kuntien vastuulle. Samalla tuli pohdittavaksi kysymys siitä, onko suunnitellulle empiiriselle tutkimukselle enää tarvetta. Kun kunnilla on velvollisuus järjestää tapaamisia, tarvitseeko käräjäoikeuden kysellä, miten ne voivat tapaamisia järjestää? Kuten aiemmin on jo mainittu, tuomioistuimen ja sosiaalitoimen välinen yhteistyö on kuitenkin tärkeää. Mikäli käräjäoikeuden tiedossa on kuntien todelliset mahdollisuudet tapaamisten ja vaihtojen järjestämiseen, voisi käräjätuomari ottaa asian esille esimerkiksi valmistelu- tai sovitteluistunnossa ja siten kiinnittää myös asianosaisten huomion siihen. Mahdollisuuksien mukaan kuntien resurssit voitaisiin huomioida myös päätöksenteon yhteydessä.

Koska tutkimuksesta vaikutti edelleen olevan hyötyä käräjäoikeudelle, se päätettiin toteuttaa. Keskusteluissa tuomareiden kanssa tuli myös esiin ajatus siitä, onko sosiaalihuoltolain uudistuksella ollut vaikutusta valvottujen tapaamisten järjestämiseen kunnissa. Myös tämä päätettiin sisällyttää tutkimukseen. Tutkimuksen tarkoituksena oli siten selvittää kaksi asiaa: millaiset resurssit kunnilla on valvottujen tapaamisten järjestämiseen ja miten sosiaalihuoltolain uudistus on vaikuttanut tapaamisten järjestämiseen kunnissa.

5.2 Tutkimusmenetelmä ja tutkimuksen toteutus

Tutkimusmenetelmänä oli sekä kvalitatiivinen että kvantitatiivinen menetelmä. Kvantitatiivisessa eli määrällisessä tutkimuksessa selvitetään lukumääriin ja prosenttiosuuksiin liittyviä kysymyksiä, kun taas kvalitatiivisessa eli laadullisessa tutkimuksessa pyritään ymmärtämään tutkimuskohdetta ja selittämään sen käyttäytymisen syitä¹²⁷. Vaikka molemmilla tutkimusmenetelmissä on omat tyypilliset piirteensä, ei kvantitatiivista ja kvalitatiivista menetelmää voida asettaa toistensa vastakohtaksi. Ne täydentävät toisiaan, ja niitä voidaan käyttää rinnakkain.¹²⁸

Kvantitatiivista tutkimusmenetelmää käytettiin kuntien resurssien selvittämiseen. Kvantitatiivinen tutkimusmenetelmä sopi tämän kysymyksen selvittämiseen, sillä halutut tiedot olivat helposti mitattavissa numeerisesti, esimerkiksi minä viikonpäivinä tapaamisia voidaan järjestää ja kuinka monta tuntia yksi tapaaminen voi kestää. Kvantitatiivisessa tutkimuksessa asioiden kuvaaminen tapahtuu numeeristen suureiden avulla¹²⁹. Toisen kysymyksen, eli lakimuutoksen vaikutusten osalta puolestaan kvalitatiivinen tutkimusmenetelmä oli luonnollinen valinta, sillä saatuja tuloksia ei olisi voinut järkevällä tavalla mitata määrällisesti.

Kvantitatiivisessa tutkimuksessa laajemmasta joukosta otetaan yleensä otos, ja tuloksia pyritään yleistämään. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa sen sijaan tutkittavat valitaan tarkoituksella, eikä yleistyksiä ole tarkoitus tehdä.¹³⁰ Tältä osin tutkimus oli enemmän kvalitatiivisen tutkimuksen kaltainen, sillä tutkimuksen tuloksia ei ollut tarkoitus yleistää koskemaan suurempaa joukkoa. Käräjäoikeudelle on tärkeää tietää, miten jokainen yksittäinen kunta pystyy tapaamisia järjestämään.

Tutkimuskohteeksi valikoitui yhdeksän asukasluvultaan suurinta Pirkanmaan kuntaa. Nämä olivat Tampere, Nokia, Ylöjärvi, Kangasala, Sastamala, Lempäälä, Valkeakoski, Pirkkala ja Akaa. Tarkoituksenmukaisimmaksi koettiin suurimpien kuntien tutkiminen, sillä mitä enemmän kunnassa on asukkaita, sitä todennäköisemmin siellä on myös käräjäoikeuden asiakkaita ja tarvetta valvotuille tapaamisille. Lisäksi ajateltiin, että pienimmissä kunnissa valvottujen tapaamisten järjestäminen ei välttämättä ole kovin organisoi-

¹²⁷ Heikkilä 2010, 16

¹²⁸ Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2008, 132–133

¹²⁹ Heikkilä 2010, 16

¹³⁰ Heikkilä 2010, 16

tua, vaan niitä saatetaan järjestää aina tapauskohtaisesti tarpeen mukaan. Tämän vuoksi ei koettu olevan tarpeellista ”rasittaa” pieniä kuntia kyselyllä, johon he eivät välttämättä osaisi edes vastata.

Tutkimus toteutettiin sähköpostitse lähetetyllä kyselyllä (liite 1), sillä sen ajateltiin olevan helppo ja nopea tapa. Kysely lähetettiin 31.8.2015 ja vastausaikaa annettiin 10 arkipäivää. Tamperetta lukuun ottamatta tiedossa ei ollut tiettyä henkilöä, jolle kyselyn voisi lähettää, ja sen vuoksi kysely lähetettiin jokaisen kunnan tai kunnan sosiaalitoimen yleiseen sähköpostiosoitteeseen ja pyydettiin välittämään se eteenpäin oikealle taholle. Tampereen osalta kysely lähetettiin johtavalle sosiaalityöntekijälle, jonka tiedettiin hoitavan yhteyksiä käräjäoikeuteen.

Kyselyssä käytettiin avoimia kysymyksiä. Avoimet kysymykset eivät rajoita vastaajaa, ja ne sopivat käytettäväksi silloin, kun vastausvaihtoehtoja ei tiedetä tarkasti etukäteen¹³¹. Kyselyä suunniteltaessa tiedostettiin kuitenkin se, että avoimet kysymykset saattavat tuottaa sekalaisia vastauksia, joita on vaikea käsitellä ja analysoida tietokoneella¹³². Tämän välttämiseksi kysymykset pyrittiin muotoilemaan yksiselitteisesti.

5.3 Tutkimuksen luotettavuus

Tutkimuksen luotettavuutta voidaan mitata kahdella käsitteellä: reliaabelius eli luotettavuus ja validius eli pätevyys¹³³.

Reliaabelius tarkoittaa tulosten toistettavuutta. Tutkimus voidaan todeta luotettavaksi, jos esimerkiksi kaksi arvioijaa päätyy samaan tulokseen tai jos samaa henkilöä tutkitaan useampaan kertaan ja tulokset ovat aina samanlaiset. Luotettavassa tutkimuksessa tulokset eivät ole sattumanvaraisia.¹³⁴ Heikko reliaabelius johtuu yleensä satunnaisvirheistä, joita aiheuttavat esimerkiksi erilaiset mittaus- ja käsittelyvirheet¹³⁵.

¹³¹ Heikkilä 2010, 49

¹³² Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2008, 196

¹³³ Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2008, 226–228

¹³⁴ Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2008, 226

¹³⁵ Heikkilä 2010, 187

Tätä tutkimusta voidaan pitää suhteellisen luotettavana. Virheitä pyrittiin välttämään tekemällä saaduista vastauksista yhteenveto, josta vielä tarkastettiin useamman kerran, että jokaisen kunnan vastaus on kirjattu siihen oikein. Mikäli tutkimus toistettaisiin uudelleen, tulokset saattaisivat hieman muuttua, jos kyselyyn vastaisi eri henkilö. Nyt vastaajia voidaan kuitenkin pitää pätevinä, sillä kyselyyn vastasi yhtä kuntaa lukuun ottamatta johtavat sosiaalityöntekijät, ja monista vastauksista kävi myös ilmi, että kyselyyn oli vastattu yhdessä työntekijöiden kanssa. Yhden kunnan osalta kyselyyn vastasi lastenvalvoja, jota voidaan myös pitää sopivana henkilönä vastaamaan kyselyyn.

Tutkimuksen validius eli pätevyys tarkoittaa sen kykyä mitata sitä, mitä on tarkoituskin mitata. Tutkimuksen validiutta voi heikentää esimerkiksi se, että vastaajat ovat ymmärtäneet kyselylomakkeen kysymykset väärin.¹³⁶

Tutkimusta voidaan pitää päteväenä, sillä sen avulla saatiin tietää juuri se, mitä haluttiinkin. Osa vastauksista oli hieman laajempia kuin toiset, mutta väärinymmärryksiä ei kuitenkaan vaikuttanut tapahtuneen.

5.4 Tutkimustulokset

Kyselyyn vastasi kuusi kuntaa yhdeksästä, mitä voidaan pitää suhteellisen hyvänä tuloksena. Kyselyyn vastanneet kunnat on tässä työssä pidetty nimettöminä, sillä kuntien nimien mainitsemista julkisessa opinnäytetyössä ei pidetty tarpeellisena. Kunnista käytetään kirjaimia A, B, C, D, E ja F. Tiedossa ei myöskään ollut, olisivatko kunnat antaneet suostumuksen omien vastauksiensa esittämiseen kunnan nimeä käyttäen. Käräjäoikeuden käyttöön tutkimuksen tulokset tulevat luonnollisesti kuntakohtaisesti.

Ensimmäisenä taustoittavana kysymyksenä kunnilta kysyttiin valvottujen ja tuettujen tapaamisten sekä valvottujen vaihtojen yleisestä organisoinnista. Tämän osalta haluttiin erityisesti tietää, järjestävätkö kunnat tapaamiset ja vaihdot itse vai ostopalveluna. Kuudesta kyselyyn vastanneesta kunnasta neljä järjestää palvelun pääasiassa itse (kunnat A, B, E ja F). Kunta E joutuu kuitenkin ostamaan palvelun muualta, mikäli tapaamiset tai vaihdot ovat viikonloppuisin. Kunnasta riippuen tapaamisten valvojina toimivat joko

¹³⁶ Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2008, 226–227

kunnan omat työntekijät, esimerkiksi sosiaaliohjaajat, tai erikseen rekrytoidut henkilöt, joiden kanssa on tehty toimeksiantosopimus. Kunta C puolestaan järjestää tapaamiset ja vaihdot useimmiten ostopalveluna. Kunnan D osalta asia on vielä työn alla, sillä siellä ei ole aiemmin järjestetty valvottuja tapaamisia lainkaan. Tämä kunta arvioi voivansa järjestää valvottuja vaihtoja jonkin verran itse, mutta valvotut tapaamiset joudutaan todennäköisesti ostamaan muualta.

Kyselyyn vastanneista kunnista yksi ilmoitti selvästi, että sosiaalihuoltolain uudistuksella on ollut olennainen vaikutus kunnan toimintaan, koska se ei ole ennen järjestänyt valvottuja tapaamisia tai vaihtoja (kunta D). Kunnissa A ja F lakimuutoksella puolestaan ei ole ollut juuri mitään vaikutuksia. Kunnassa B lastenvalvojat eivät aikaisemmin vahvistaneet lainkaan sopimuksia valvotuista tapaamisista, mutta lakiuudistuksen jälkeen sitä on alettu tehdä. Kunnassa C on jouduttu pohtimaan, millä resursseilla ja kuinka paljon tapaamisia voidaan järjestää kunnan omana palveluna. Kunnan E vastaus oli hieman epäselvä, mutta ainakin se toi esiin huolen taloudellisista asioista ja sen, että valvonnan ostamiseen ei ole erillisiä määrärahoja.

Kuntien resursseihin liittyen kunnilta kysyttiin, minä viikonpäivinä ja kellonaikoina tapaamisia ja vaihtoja voidaan järjestää. Tutkimuksessa selvisi, että kaksi kuntaa pystyy järjestämään tapaamisia ja vaihtoja sekä arkisin että viikonloppuisin (kunnat B ja F). Kunnan B osalta mainittiin kuitenkin poikkeuksena juhlapyhät ja kolmen viikon kesätauko. Näissä kunnissa tapaamisia ja vaihtoja voidaan myös järjestää laajasti lähes mihin aikaan päivästä tahansa, aamusta aina iltaan klo 20 asti. Kunnissa A ja C tapaamiset ja vaihdot pystytään parhaiten järjestämään arkena. Tarvittaessa myös viikonloput ovat käytössä, mutta kunta C ilmoitti tällöin joutuvansa ostamaan palvelun muualta. Kunnassa A tapaamisia ja vaihtoja pidetään pääasiassa virka-aikana, mutta tarvittaessa ne onnistuvat myös klo 20 asti illalla. Kunta C puolestaan järjestää tapaamisia ja vaihtoja ainoastaan klo 8-16. Sen sijaan kunnat D ja E voivat järjestää tapaamisia ja vaihtoja pelkästään arkena. Molemmissa kunnissa ne ajoittuvat pääsääntöisesti virka-ajalle, mutta kunta E ilmoitti kuitenkin pystyvänsä tarjoamaan palvelua myös klo 20 asti illalla.

Puolet kyselyyn vastanneista kunnista on rajoittanut tapaamisen kestoja johonkin tiettyyn tuntimäärään. Kunnissa B ja E tapaaminen voi kestää korkeintaan kolme tuntia ja kunnassa C korkeintaan kaksi tuntia. Kunnat A, D ja F sen sijaan eivät ilmoittaneet tapaamisen kestolle ylärajaa.

Kunnilta kysyttiin myös konkreettista paikkaa, jossa tapaamisia ja vaihtoja järjestetään. Kuntien nimettömyyden säilyttämiseksi tässä työssä ei ole lueteltu tapaamispaikkojen nimiä. Yhteenvedona voidaan kuitenkin todeta, että tapaamisia ja vaihtoja järjestetään yleensä kunnan omissa tiloissa, esimerkiksi erilaisissa perhekeskuksissa. Kunnissa A, E ja F tapaamisten tai vaihtojen valvontaa voidaan toteuttaa myös asiakkaan kotona. Kunnassa B valvottuja vaihtoja voidaan järjestää joustavasti ympäri kaupunkia. Kunta D, joka ei aiemmin ollut palvelua järjestänyt, ilmoitti tapaamispaikkojen selvittelyn olevan vielä osittain kesken.

Kyselyn avulla haluttiin selvittää, ovatko valvojat valmiita kirjoittamaan tapaamisen tai vaihdon kulusta jonkinlaisen raportin tai yhteenvedon. Kaikki kunnat vastasivat tähän myöntävästi. Kunnat A, B ja E tarkensivat vielä, että raportti kirjoitetaan jokaisen tapaamisen tai vaihdon jälkeen. Kunnat D ja F puolestaan antavat raportin tarvittaessa.

Lopuksi kunnilta kysyttiin vielä palvelun maksuttomuudesta. Valvotut ja tuetut tapaamiset sekä valvotut vaihdot kuuluvat maksuttomiin sosiaalipalveluihin (asiakasmaksuL 4 §), ja kunnan tulee järjestää niitä kunnassa asuville lapsille¹³⁷. Sen sijaan ulkopaikkakuntalaisten osalta palvelun maksuttomuudesta ei ole säädetty. Kuntien A ja B osalta kävi ilmi, että palvelua järjestetään ainoastaan oman kunnan lapsille ja kunnassa B lisäksi erään toisen kunnan lapsille. Kunnassa D maksuttomuutta ei ollut määritelty, mutta kyseinen kunta arvioi, ettei palvelua voida järjestää muille kuin oman kunnan lapsille. Kunnat E ja F puolestaan ilmoittivat, että palvelu on ollut tähän asti kaikille maksutonta. Sen sijaan kunnassa C palvelu ei välttämättä ole maksutonta kaikille, esimerkiksi ulkopaikkakuntalaisille.

Yhteenvedona voidaan todeta, että valvottujen ja tuettujen tapaamisten sekä valvottujen vaihtojen järjestäminen kyselyyn vastanneissa kunnissa on suhteellisen hyvällä mallilla. Lähes kaikki kunnat ovat järjestäneet tapaamisia ja vaihtoja jo ennen sosiaalihuoltolain uudistusta, joten lakimuutos ei ole suurimmassa osassa kuntia aiheuttanut merkittäviä muutoksia. Kunnat pystyvät myös melko hyvin järjestämään tapaamisia ja vaihtoja kaikkina viikonpäivinä ja kellonaikoina. Kuntien kannattaisi kuitenkin panostaa erityisesti iltoihin ja viikonloppuihin, sillä säännöllistä päivätyötä tekevälle vanhemmalle ne ovat usein ainut mahdollinen aika tavata lasta. On myös hyvä, että kunnat pystyvät kir-

¹³⁷ Sosiaali- ja terveysministeriö

joittamaan tapaamisen tai vaihdon kulusta raportin, sillä ne ovat usein tuomioistuimelle tärkeitä lapsen ja vanhemman suhdetta kuvaavia dokumentteja.

6 POHDINTA

Opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää, mitä lapsen ja vanhemman väliset valvotut tapaamiset ovat ja milloin niitä käytetään. Näihin kysymyksiin vastaamiseksi työssä esiteltiin valvottuihin tapaamisiin liittyvää lainsäädäntöä ja sen asettamia määritelmiä, edellytyksiä eri tapaamismuotojen käyttämiseen sekä muita yksittäisiä näkökohtia valvottuihin tapaamisiin liittyen. Opinnäytetyön toisena tavoitteena oli kartoittaa, kuinka Pirkanmaan suurimmat kunnat pystyvät järjestämään valvottuja tapaamisia. Tämä selvitettiin empiirisen tutkimuksen avulla.

Valvottuja tapaamisia koskevalle lainsäädännölle oli ennen sosiaalihuoltolain uudistusta ollut jo pitkään suuri tarve. Suurin ongelma oli se, ettei millään taholla ollut velvollisuutta järjestää tapaamisia. Tämä epäkohta on nyt korjattu, ja sosiaalihuoltolaki onkin selkeyttänyt valvottujen tapaamisten toteuttamista.

Sosiaalihuoltolain uudistus on tuonut kunnille jälleen uuden tehtävän. Kuten tutkimuksessa selvisi, erityisesti sellaisissa kunnissa, joissa valvottuja tapaamisia ei ole ennen järjestetty, lakiuudistuksen vaikutukset ovat olleet merkittäviä. Koska monet kunnat kamppailevat taloudellisten vaikeuksien kanssa, tätä uutta tehtävää tuskin on kaikissa kunnissa otettu avosylin vastaan. Oli kuitenkin ilahduttavaa huomata, että ainakin Pirkanmaalla useampi kunta on jo ennen lakimuutosta järjestänyt valvottuja tapaamisia, joten sosiaalihuoltolain uudistus ei ole aiheuttanut niille suuria ongelmia. Uusi sosiaalihuoltolaki aiheuttaneekin eniten päänvaivaa pienimmissä kunnissa, joissa valvottujen tapaamisten järjestäminen ei välttämättä ole ollut niin organisoitua. Nähtäväksi jää, kuinka paljon lakiuudistus aiheuttaa ruuhkaa palveluun hakeutumisessa, jos yksityisten tapaamispaikkojen asiakkaat siirtyvät maksuttomuuden perässä kunnan palvelun piiriin.

Sosiaalihuoltolain uudistuksella on ollut vaikutusta myös tuomioistuimiin, sillä enää niiden ei tarvitse miettiä, kenen vastuulle tapaamisten tai vaihtojen valvonta määrätään. Ennen sosiaalihuoltolain uudistusta valvotut tapaamiset on Pirkanmaan käräjäoikeuden päätöksissä usein määrätty toteutettavaksi käyttäen esimerkiksi sanamuotoa ”kaupungin sosiaalitoimen tarkemmin määräämässä paikassa ja osoittamana ajankohtana kaupungin

valvotuille tapaamisille osoittamien resurssien puitteissa¹³⁸. Tällaisella sanamuodolla on vältetty se, että tuomioistuin varsinaisesti velvoittaisi kunnan tapaamisten järjestämiseen. Lakimuutoksen jälkeen tuomioistuinten ei periaatteessa ole tarvinnut käyttää mainitunlaista kiertelevää sanamuotoa, mutta ainakin Pirkanmaan kärjäoikeuden päätöksissä sitä on vielä näkynyt¹³⁹. Tälle ei kuitenkaan ole mitään estettä, ja todennäköisesti ainakin kunnat kiittävät, kun ne saavat itse tarkemmin määritellä tapaamisten ajankohdan ja paikan.

Valvottujen tapaamisten lakisääteistäminen on ollut tärkeä uudistus. Huoltolaissa näistä tapaamismuodoista ei kuitenkaan edelleenkään ole mainintaa, eikä tällaisen lisäyksen tekeminen lakiin ole tällä hetkellä edes suunnitelmassa. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksessä vuodelta 2006 on ehdotettu, että huoltolakiin otettaisiin säännökset siitä, millä edellytyksillä tapaamiset voidaan määrätä valvotuksi tai tuetuksi. Selvityksen mukaan tämä selkeyttäisi oikeustilaa ja yhdenmukaistaisi käytäntöjä.¹⁴⁰ Tapaamisen toteuttaminen valvottuna rajoittaa lapsen tapaamisoikeutta erittäin paljon, ja sen vuoksi voisi olla perusteltua, että tällaisen rajoituskeinon käyttämisestä säädettäisiin lailla. Toisaalta oikeuskäytännössä on jo muodostunut varsin vakiintuneita perusteita valvotuille tapaamisille. Laissa ei myöskään millään voitaisi tyhjentävästi luetella valvonnan edellytyksiä, sillä jokainen tapaus on aina ratkaistava yksittäisen lapsen edun mukaisesti.

Opinnäytetyössä selvisi, että valvottujen ja tuettujen tapaamisten sekä valvottujen vaihtojen taustalla on yleensä erilaisia lapsen turvallisuuden tai hyvinvoinnin vaarantavia tilanteita. Sekä kärjätuomari Lintusen että Tampereen kaupungin työntekijöiden Niskanen ja Jokilan haastatteluissa kävi kuitenkin ilmi, että valvonnan todellisena syynä ovat usein ainoastaan vanhempien väliset syvät ristiriidat. Lintusen mukaan valvottuja tapaamisia saatetaan vaatia jopa kiusantekomielessä. Kärjäoikeudessa työskennellessäni olenkin huomannut, että valitettavan usein lapsista on tullut vanhempien riidan välikappale. Pahassa huoltoriidassa vanhemmat eivät enää kykene näkemään, mikä on lapsen etu, ja riitelyllään he vain vahingoittavat lasta. Omalla tavallaan valvottu tapaaminen ovatkin tarjonneet vanhemmille uuden keinon entisen kumppanin kiusaamiseen. Tällaista ei tietenkään saisi tapahtua, mutta on väistämättä selvää, ettei näitä tilanteita voida kitkeä pois lailla, tuomioistuimen päätöksellä tai millään muullakaan tavalla.

¹³⁸ Pirkanmaan KO 21.3.2014

¹³⁹ Esim. Pirkanmaan KO 29.9.2015

¹⁴⁰ Antila & Kölhi 2006, 21

Valvottujen ja tuettujen tapaamisten käyttöä tulee aina harkita tarkkaan. Turhaan käytettynä ne saattavat vain rajoittaa lapsen ja vanhemman suhdetta, ja olla siten lapsen edun vastaisia. Toisaalta tarvittaessa tapaamiset on myös pystyttävä katkaisemaan kokonaan, jos valvottukaan tapaaminen ei riitä turvaamaan lapsen asemaa tapaamisissa. Kokonaisuudessaan valvotut tapaamiset ovat kuitenkin erinomainen keksintö, ja oikein käytettynä varmasti toimiva ja lapsen edun mukainen ratkaisu.

LÄHTEET

- Aaltonen, A. 2004. Lapsen tapaamisoikeus tuomioistuinten todellisuudessa. Teoksessa Kalavainen, S. (toim.) Valvotut tapaamiset lapsen turvana. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 33, 58–75.
- Aaltonen, A. 2009. Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Helsinki: Edita Publishing Oy.
- Antila, T. & Kölhi, V. 2006. Lasten tuetut ja valvotut tapaamiset. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:7. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Ensi- ja turvakotien liitto. Luettu 18.4.2015.
<http://www.ensijaturvakotienliitto.fi/tyomuodot/tapaamispaikkatoiminta/>
- Forsberg, H. & Pösö, T. 2004. Pelkoa, hämmennystä, iloa – lapsen asema valvotuissa tapaamisissa. Teoksessa Kalavainen, S. (toim.) Valvotut tapaamiset lapsen turvana. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 33, 31–55.
- Forsberg, H. & Pösö, T. 2009. Valvottujen tapaamisten näyttämö: vieraan ja perhesidoksen rajankäyntiä. Teoksessa Jallinoja, R. (toim.) Vieras perheessä. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Gottberg, E. 2013. Perhesuhteet ja lainsäädäntö. 7. painos. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Yksityisoikeuden sarja A:133.
- Hakalehto-Wainio, S. 2013. Lapsen oikeudet ja lapsen etu lapsen oikeuksien sopimuksessa. Teoksessa Hakalehto-Wainio, S. & Nieminen, L. (toim.) Lapsioikeus murroksessa. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus, 17–52.
- Hannuniemi, A. 2007. Vanhemmasta vieraannuttaminen – uhka lasten hyvinvoinnille. Oikeustiede-Jurisprudentia XL:2007, 1-126.
- Hautanen, T. 2010. Väkivalta ja huoltoriidat. Tampereen yliopisto. Sosiaalitutkimuksen laitos. Väitöskirja.
- HE 224/1982 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ja holhouslain muuttamisesta sekä niihin liittyvien lakien muuttamisesta.
- HE 144/2003 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi lähestymiskiellosta annetun lain muuttamisesta ja laiksi rikoslain 21 luvun 17 §:n kumoamisesta.
- HE 164/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- Heikkilä, T. 2010. Tilastollinen tutkimus. 7.-8. painos. Helsinki: Edita Publishing Oy.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2008. Tutki ja kirjoita. 13.–14., osin uudistettu painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Kaapatut Lapset ry. Pelkäätkö, että lapsesi saatetaan kaapata? Luettu 14.6.2015. http://www.ensijaturvakotienliitto.fi/jasenyhdistykset/kaapatut_lapset_ry/apua/pelkaatk-o-etta-lapsesi-saatetaan/

Kaivosoja, M. 2004. Mahdollisen salliminen ja ei-sallitun estäminen. Teoksessa Kalavainen, S. (toim.) Valvotut tapaamiset lapsen turvana. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 33, 79-85.

Kalavainen, S. 2004. Turvallisuutta tukien – tapaamispaikkaprojekti. Teoksessa Kalavainen, S. (toim.) Valvotut tapaamiset lapsen turvana. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 33, 14–30.

Kangas, U. 2006. KKO 2005:138 Lapsen tapaamisoikeuden toteuttaminen valvottuna tapaamisena. Teoksessa Timonen, P. (toim.) KKO:n ratkaisut kommentein 2005:II. Helsinki: Talentum.

Karhuvaara, M., Kaitue, S & Ruuhilahti, S. 2013. Lähisuhdeväkivallan kartoittaminen ja siihen puuttuminen lastenvalvojan työssä. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus.

Koulu, S. 2013. Valvotut ja tuetut tapaamiset – kenen oikeus, kenen velvollisuus? Teoksessa Hakalehto-Wainio, S. & Nieminen, L. (toim.) Lapsioikeus murroksessa. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus, 125–154.

Kuntainfo 4/2015. Sosiaali- ja terveysministeriö. Luettu 26.9.2015. <http://stm.fi/documents/1271139/1427058/sosiaalihuoltolaki.pdf/b37fa129-049b-479c-a27f-b459e41b3b42>

Lager, I. 2008. Tuomari ja teoria nimeltä PAS. Lakimies 5/2008, 799–807.

Lintunen, A. kärjätuomari. 2015. Haastattelu 25.8.2015. Haastattelija Parri, N. Tampere.

Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tampereen osasto. 2015. Perhetapaamiset. Luettu 12.7.2015. <http://tampere.mll.fi/eroperheiden-kohtaamispaikka/perhetapaamiset/>

Niskanen, K. ohjaaja & Jokila, A. ohjaaja. 2015. Haastattelu 16.6.2015. Haastattelija Parri, N. Litteroitu. Tampere.

Olli, M. koordinaattori Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tampereen osasto ry:ssä. 2015. Perhetapaamiset. Esitelmä. Tilaisuus lapsioikeudellisista asioista 27.3.2015. Pirkanmaan kärjäoikeus. Tampere.

Peuralahti, E. 2012. Lapsen tapaamisoikeus ja sen toteuttamisen ongelmakohtia. Helsinki: CC Lakimiesliiton kustannus.

Santaharju, A. 2008. Lapsen edun selvittämistä koskeva menettely huoltoriidoissa: Oikeudenmukainen oikeudenkäynti tuomioistuimessa ja hyvän hallinnon periaatteiden mukainen menettely sosiaalitoimessa. Turun yliopisto. Oikeustieteellinen tiedekunta. Pro gradu -tutkielma.

Savolainen, M. 1984. Lapsen huolto ja tapaamisoikeus. Helsinki: Suomen Lakimiesliiton Kustannus Oy.

Sosiaali- ja terveysministeriö. Kysymyksiä ja vastauksia uudesta sosiaalihuoltolaista. Luettu 4.10.2015. <http://stm.fi/ukk-sosiaalihuoltolaki>

Tampereen kaupunki. 2015. Valvotut tapaamiset. Päivitetty 17.6.2015. Luettu 23.7.2015.
<http://www.tampere.fi/perhejasosiaalipalvelut/perheoikeudellisetpalvelut/valvotuttapaamiset.html>

Tampereen perheoikeudelliset palvelut/valvotut tapaamiset. 2015. Säännöt ja ohjeet 6/2015.

Valjakka, E. 2002. Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus. Teoksessa Litmala, M. (toim.) Lapsen asema erossa. 2. painos. Helsinki: WSOY, 35–109.

Valkama, E. & Lasola, M. 2008. Lasten huoltoriidat hovioikeuksissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 234. Helsinki.

Valkama, E. & Litmala, M. 2006. Lasten huoltoriidat käräjäoikeuksissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 224. Helsinki.

Oikeustapaukset

KKO 1988:60

KKO 2005:138

KKO 2007:71

Pirkanmaan KO 21.3.2014, 14/11002, H 14/4134

Pirkanmaan KO 29.9.2015, 15/32159, H 15/18015

LIITTEET

Liite 1. Kyselylomake

Hei!

Teen Pirkanmaan kärjäoikeudelle opinnäytetyötä lapsen ja vanhemman välisistä valvotuista tapaamisista. Osa työstäni pohjautuu kyselytutkimukseen, jonka tarkoituksena on selvittää, millaiset resurssit Pirkanmaan suurimmilla kunnilla on valvottujen tapaamisten järjestämiseen.

Kun kärjäoikeus määrää valvotut tai tuetut tapaamiset, sen olisi tärkeä tietää, miten tapaamiset voidaan käytännössä toteuttaa. Toivon Teiltä aktiivista osallistumista, sillä vastauksenne ovat arvokasta tietoa kärjäoikeudelle.

Pyytäisin Teitä vastaamaan seuraaviin kysymyksiin **perjantaihin 11.9.2015** mennessä. Vastaukset voitte lähettää sähköpostitse osoitteeseen noora.parri@oikeus.fi. Mikäli Teillä on kysyttävää, voitte ottaa yhteyttä allekirjoittaneeseen.

1. 1.4.2015 voimaan tulleen sosiaalihoitolain myötä kunnan tehtäväksi on tullut järjestää valvotut ja tuetut tapaamiset sekä valvotut vaihdot.
 - a) Miten kuntanne on organisoinut tapaamisten valvonnan ja valvotut vaihdot? Esimerkiksi järjestääkö kuntanne palvelun itse vai ostaako se palvelun muualta?
 - b) Onko sosiaalihoitolain uudistuksella ollut jotain vaikutuksia kuntanne toimintaan valvottujen tapaamisten suhteen? Millaisia?
2. Pystyttekö järjestämään tapaamisia ja vaihtoja kaikkina viikonpäivinä, myös viikonloppuisin? Jos ette, minä päivinä tapaamisia voidaan järjestää?
3. Mihin aikaan päivästä tapaamisia ja vaihtoja voidaan järjestää? Mainitse kellonaikoina.
4. Kuinka monta tuntia tapaaminen voi kestää?
5. Missä paikassa/paikoissa tapaamiset ja vaihdot järjestetään?
6. Ovatko valvojanne valmiita kirjoittamaan tapaamisesta tai vaihdosta raportin/yhteenvedon?
7. Onko palvelu kaikille maksutonta (myös ulkopaikkakuntalaisille)?

Kiitos vastauksistanne!

Ystävällisin terveisin

Noora Parri
Kärjäsihteeri
(yhteystiedot)